

LÍNIA DIRECTA

X

Antoni I. Alomar i Aina Moll

Palma
2002

Presentació

La secció periodística Línia Directa amb la Campanya de Normalització Lingüística, apareguda setmanalment al *Diario de Mallorca*, i mig any al *Dia 16 de Balears*, per la seva durada de set anys i mig, entre el juny de 1991 i el novembre de 1998, ha estat l'esforç més constant de divulgació sobre la llengua catalana i la normalització del seu ús fet a la premsa de les Balears. Com se sap, la publicació aparegué per iniciativa de la senyora Aina Moll i Marquès, exdirectora general de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, com a coordinadora de la Campanya de normalització lingüística constituïda per l'Acord Interinstitucional que va precedir la direcció general de Política Lingüística del Govern Balear, i hi participaren també Joan Albert Villaverde, fins al març de 1992, Antoni I. Alomar des del juliol del mateix any fins al final, i Cèlia Riba del març a l'agost de 1994. Aquell esforç divulgatiu es complementà amb la publicació en llibret, cada mig any, dels articles. Aquell Acord Institucional, però, s'esvaí quan encara no havien acabat d'aparèixer en llibret tots els articles publicats, i continuà la secció divulgativa, a costa i despeses de l'Obra Cultural Balear i del *Diario de Mallorca*, i els nous articles tampoc no es pogueren recollir en llibret.

Ara, en una nova etapa del procés de normalització lingüística, s'ha considerat convenient posar a disposició dels interessats tots els articles. Aquesta edició s'inclou entre les iniciatives que formen part de l'Any Francesc de B. Moll. L'avinentesa no podria ser més bona, tenint en compte la tasca pedagògica de Moll, seguint les petges de les *Converses Filològiques* de Pompeu Fabra, mitjançant una llarga sèrie d'articles publicats al *Correo Catalán*, de Barcelona des del novembre de 1962 fins al juliol de 1965, molts d'ells amb les grapes de la censura franquista, i amb la seva col·laboració en la històrica secció «La Columna de Foc» a *Última Hora*, als darrers anys de la dictadura, a més de molt articles i moltes actuacions a favor de la divulgació de la nostra llengua i cultura a través d'altres mitjans.

Amb motiu d'aquest aniversari, Antoni I. Alomar, autor de la major part dels articles de la segona etapa, n'ha fet una tria i preparat l'edició amb unes notes que n'augmentaran la utilitat, juntament amb un índex temàtic en el darrer volum, on es pot veure la varietat de temes (fonètica, ortografia, morfologia, lèxic, història, cultura, normalització lingüística, legislació, sociolingüística i unitat de la llengua).

Damià Pons i Pons
Conseller d'Educació i Cultura

Aquests articles foren publicats al *Diario de Mallorca* amb el suport de la Campanya de Normalització Lingüística.

© del text: Aina Moll i Antoni I. Alomar, segons l'autoria dels textos, 2002.
© de l'edició: Conselleria d'Educació i Cultura, Direcció General de Política Lingüística.

Producció: Produccions Estelroig. C/ de l'Ermità, 17. 07240 Sant Joan.

Dipòsit Legal: PM 2211-2002

I

L'article «mallorquí» a Catalunya

Una consulta es refereix a l'article «mallorquí» *es* i *sa*, la particularitat més coneguda del català de les Balears. L'ús d'aquest article és distintiu de les Illes, però, com veurem, no el tenim en exclusiva, ni tampoc és l'únic, perquè també usam *el* i *la* i *en* i *na*.

El llatí no tenia article. Les llengües romàniques l'han format a partir dels demostratius llatins IPSE i ILLE, els quals també han donat els demostratius *aqueix*, *aquell* i l'adjectiu *mateix*. De ILLE vénen, a més, els pronoms febles de tercera persona *el*, *la*, *els*, *les* i les seves variants, que també comentarem.

La majoria de llengües romàniques entre els dos articles han triat el procedent de ILLE, i, en algunes, com veurem, hi ha restes antigues o modernes de l'article de IPSE. El català els té tots dos i el sard només el de IPSE (*su*, *sa*, *s'*, *sos*, *sas*; i *issu*, *issa*, *issos*, *issas* rere preposició i conjunció acabades en consonant).¹

A l'època medieval trobam a altres llengües germanes restes de l'article de IPSE: a l'occità («encara se pecco [erra] alcú en estas habitutz quar [perquè] pauzo [posa] *s* per *l*, dizen [dient] *se* vergiers o *so* vergiers, *es* tanquatz o *sa* taula, *es* meza o *vau* a *sa* carriera», *Leys d'Amors*; prova que es considerava vulgar) i al castellà («*es* día es salido e la noch entrada *es*», *Cantar del Mio Cid*).²

Les formes primitives dels nostres articles masculins són *so*, *sa*, *sos*, *ses*; *lo*, *la*, *los*, *les* (de (IP)SU, (IP)SA, (IP)SOS, (IP)SAS; (IL)LU, (IL)LA, (IL)LOS, (IL)LAS. Les masculines han perdut la vocal final (com *la* davant vocal: *s'*, *l'*) i n'han afegida una altra davant (*es*; *els*), com l'article personal *en*, *n'* i *na*.³

Això ha passat també en el cas dels pronoms febles, inclosos els procedents de ILLE (*'l*, *'ls*, *el*, *els*), que conserven la forma primitiva amb la vocal final

¹ A l'important dialecte sard anomenat campidanès, el plural de l'article és *is*, per als dos gèneres. Vegeu una comparació del sard amb el català a Jordi Bruguera, *El català a Sardenya*, dins *Balears-Pitiüses, Còrsega, Sardenya, per les reivindicacions nacionals* 2a part, Col. Nationalia, III, Barcelona, 1978, p. 105-112.

² Joseph Anglade, *Grammaire de l'Ancien Provençal ou Ancienne Langue d'Oc. Phonétique & Morphologie*, París, Ed. Klincksieck, 1977 (1a ed. 1921), p. 213-214; Povl Skarup, *Morphologie élémentaire de l'ancien occitan*, Etudes Romanes 37, Museum Tusulanum Press, Kobenavn, 1997, p. 41. R. Ménéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española*, Espasa-Calpe, Madrid, 1968, § 100, p.261.

³ Sobre l'article personal, vegeu Antoni M. Alcover, "Els articles personals", BDLIC VII, 248-262.

darrere verb acabat en consonant (*lo, los*), mentre que *la* perd la vocal *l'* davant una altra vocal.⁴

En el singular, a Mallorca i Menorca, però, es manté l'article *so*, quan coincideix davant consonant i darrere la preposició *amb*, i *lo*, a Pollença sempre que no sigui davant ni darrere vocal. En el plural, a Mallorca i Menorca l'article masculí darrere *amb* és *sos* i a Pollença *los* («amb *sollo* dit», «amb *sos/los* nins»).

En els dialectes nord-occidental i valencià septentrional s'empra *lollo* encara que no hi hagi *amb* («per *lo camí*»), com encara a Mallorca a les expressions antigues «per *lo* senyal de la Santa Creu...», «tot *lo* mon», «tot *lo* (sant) dia», «*lo* endemà».

A principi de segle, l'article de IPSE ja havia quedat arraconat, fins i tot territorialment, a la majoria de llengües: al sud d'Itàlia (als Abruzzi i la Basilicata: sing. *su, sa*; pl. *si, se*; «*sa* gallina»); als extrems nord i sud de Sicília (sing. *su, sa*; pl. *si*: a les illes Eòlies: «*su* nomu» 'el nom', «*sa* finestra») i la zona de Ragusa (l'actual Dubrovnic), aquesta de llengua dàlmata; i, localment, al sud d'Occitània: al Bearn (Gascunya) i Niça (Provença), on ja no deu existir.⁵

En el cas del català, l'article de IPSE també ha retrocedit fins a zones laterals o aïllades: la zona continental més oriental de Catalunya (poblacions aïllades de la Costa Brava) i les Illes Balears.

Evidentment, si l'article català *es, sa* es troba a les Illes és perquè era viu a la zona la Catalunya Vella, d'on vengueren la majoria dels nostres avantpassats a l'Edat Mitjana. L'origen empordanès de la majoria dels repobladors de Mallorca després de la conquesta de Jaume I, conegut per la història, és confirmat, doncs, pel manteniment actual de l'article de IPSE a una petita part del seu lloc d'origen.⁶

⁴ De DOMINU, DOMINA vénen *en* i *na*. La vocal que s'afegeix davant és de suport i dona les formes d'article i de pronom feble anomenades *reforçades*. Els articles i pronoms d'ILLE començats en *l-* no la palatalitzen (**llo, *lla...*) com seria normal (observau la tendència a palatalitzar en els cultismes, per exemple *lliteratura*, fins i tot *rellotge*, identificat el *re-* com un prefix), perquè són enclítics, mots àtons que es repengen en la paraula anterior, quan n'hi ha; C. Duarte-À. Alsina, *Gramàtica històrica del català I*, p. 159. (La documentació en aragonès ribagorçà medieval a la frontera amb el català sí que mostra formes de l'article *llos* i *lla*, aquest darrere vocal, i a Benasc hi ha el topònim amb l'article aglutinat *Llinsola*, d'ILLA INSULA; J. Coromines, *Entre dos llenguatges II*, p. 58-59).

⁵ Giulio Bertoni, *Italia dialettale*, Ulrico Hoepli, Milano, 1916, § 105, p. 170-171; Anglade, *Grammaire*, p. 213.

⁶ En canvi no n'hi ha restes al País Valencià, ni medievals, segons sembla, ni modernes (fora de Tàrbena i la Vall de Gallinera, per immigració mallorquina en el segle XVII), tot i la proximitat cronològica de la seva conquesta amb les de Mallorca i Eivissa, indici de la procedència dels repobladors de llocs on s'havia perdut, fora de la toponímia, o es mantenia el sistema de dos articles que comentam. Anecdòticament cal comentar el cognom murcià *Zaplana*, procedent de la colonització catalana de Múrcia en temps de Jaume I.

A part d'això, l'article *es* i *sa* es conserva a noms de lloc de la banda de Catalunya on ja no s'usa, sense comptar els noms que el tenien i l'han canviat o l'han perdut.⁷

A Mallorca també hi ha hagut canvis d'article, tant en un sentit com en l'altre: per exemple, a Pollença, ha desaparegut l'article de IPSE, no tan sols en els topònims, i el nom de Santa Maria del Camí, que des de fa molts de segles té només l'article *el*, a l'època medieval, i és un cas raríssim d'ús escrit, també s'usava amb *es*.⁸

Qui va estudiar primer la presència de l'article *es* i *sa* a Catalunya va ser Antoni M. Alcover en el «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», que ell havia fundat i dirigia, on mostra tretze pàgines d'exemples diferents de l'article en els llinatges i noms de lloc, antics i contemporanis, de Catalunya, entre els quals en trobam de coneguts avui aquí per la televisió: Sant Joan Despí, Collserola ('coll (de) s'erola'), Sant Climent Sescebes... Alcover seguia la tradició illenca d'usar l'article *el* i *la* a l'hora d'escriure i *es* i *sa* col·loquialment o en la representació escrita del llenguatge popular, com la de les rondalles.⁹

⁷ Exemples, Sant Joan Despí, Collserola, Sant Climent Sescebes, Sant Joan Sesrovires, etc. (vegeu-ne moltes més a l'obra de la referència de la nota 7). Podem veure que on l'article de la sèrie *es* no es viu, en els topònims s'escriu aglutinat amb el nom (Sarrocà). On es viu, a l'hora d'escriure'l amb els topònims, es fan les següents contraccions amb la preposició que el precedeix: *as, des, pes* ("as Llombards", "des Hostalets", "pes Trenc"); i amb *ca* tenim *cas* (*Documents de la Secció Filològica I, VIII. Topònims de les Illes Balears*, Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Filològica, XIX, Barcelona, 1990, p. 119-129).

⁸ La conservació va ser gràcies a la seva posició de l'article a l'interior del topònim i en contracció amb la preposició *de*, com en els cognoms començats per *Des* o *Dez*, perquè no s'usaven sols sinó darrere el nom. Fins al segle XIX, els casos d'ús escrit de l'article de IPSE són molt rars i sempre apareixen amb l'article de ILLE: "a *sa* pascataria", "a la pascataria", "carrer de *ses* filosas", "carrer de *les* filosas", "as pou den Douser", "al forn den Candelero" (1348), BSAL XXVI, p. 103-105; "item *ses* cases de Rosello l. 1 s. item *ses* cases de Terradell l. 1 s. item *las* casas de Joan Trobat l. 2 s." (Santa Maria del Camí, 1385), BSAL XXII, p. 409; "Mmolt honrat al nostro gat barbut / Mmolt honrat lo sé[n]yer ensanat de miser / Galima qui-s taya *es* coyons" (1377), ARM, P, S-3, f. 35 (prova de ploma d'un escrivà, on es permeten les transgressions dels tabús). Hi ha casos de topònims de Palma ara desapareguts que s'usaven amb l'article de ILLE: "l'Horta", "la Marina", Pere d'A. Penya, *Sa Colcada, L'Ignorancia*, 134, 31 de desembre de 1881, p. 3-4. Vegeu un bon exemple d'ús de l'article formal amb topònims: "Som anat a fer volta, a la tarde ab Llorens per el jonquet, Sant Magi y som tornats per la Murade" (1782), A. Pons, *Dietari del Dr. Fiol*, BSAL XXII, p. 446.

⁹ Antoni M. Alcover, *L'article "es" i "sa" dins la toponímia catalana*, BDLLC, II (1905), p. 347-360; *Escorcolls toponímics i gentilicis. II. Els articles es, s' i sa dins la toponímia actual del Principat*, BDLLC, IX (1917), p. 349-352.

L'article de IPSE, IPSA a la llengua escrita antigament només s'usava correntment en alguns llinatges, sovint escrit amb z, com ha quedat en alguns, encara que de vegades s'usaven i usen sense article: Desbac, Desbrull, Descatlar (Catlar), Descoll, Descós, Desmàs, Despuig (Puig), Safortesa (Fortesa), Saganada, Sanglada (Anglada), Sanoguera, Sapinya (Pinya), Savellà.¹⁰

La zona de Catalunya on és viu l'article de IPSE és la Costa Brava, de Lloret de Mar fins a Cadaqués, amb poblacions com Begur, Palafrugell, Llofríu, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Tossa. Cadaqués és el lloc on és més viu, gràcies a un aïllament semblant al de Sóller, i a les escoles es procura que s'hi mantengui: en canvi, cap al sud pateix de la manca de prestigi entre els qui l'usen, només mariners i pescadors, que l'ha fet retrocedir fora de les Balears i Sardenya.¹¹

El plural de l'article femení de IPSE a la Costa Brava i a les Balears és *ses* («ses portes»). El del masculí, a la Costa Brava, *ses* («ses àngels») i, en canvi, a les Balears, *es*;¹² però, a Mallorca i Menorca, *ets* davant vocal («ets ases»).¹³

¹⁰ Vegeu la nota anterior. Hi havia una tendència a fer desaparèixer aquest article en els cognoms (Sanglada, Çanglada / Anglada), però s'hi va mantenir en uns quants gràcies al caràcter conservador de l'escriptura, mentre que oralment en aquests mateixos podia haver desaparegut (Despuig / Puig / Can Puig; Descatlar / Can Catlar; Safortesa / Fortesa), i modernament la forma escrita s'ha acabat d'imposar entre els joves. Duïen també article, amb *de* (*des*), per exemple: Bosc, Camps, Castell, Clapés, Clergues (> Quetgles), Casals, Coll, Far, Grau, Lledó, Mas, Mercadal, Palau, Pla, Planells, Pou, Prats...; en duïen (*s'*, *sa*) perduda la *de* en els mots femenins o masculins començats en vocal: Gual (S'Agual), Alzina, Bassa, Escala, Bisbal, Burguera, Costa, Font, Guardiola, Manera, Móra, Quintana, Roca, Rovira, Serra, Verdera, Vila; duïen *ses*, perduda la *de*: Comes, Mates, Planes. Vegeu una llista de cognoms del segle XIV amb l'article de IPSE a Joan Miralles, *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, IEC, Barcelona, 1997, p. 669-672, 743-746, 752-753, 756.

¹¹ Joan Veny, *El parlar catalans. Síntesi de dialectologia*, Palma, 1982, p. 48-49. Un cas especial és el de les valls de Tàrbena i Gallinera, al sud del País Valencià, colonitzades per mallorquins en el segle XVII, per la qual cosa s'hi usa col·loquialment, entre altres trets, l'article de IPSE amb fonètica occidental (*es* [as]); Veny, *ibid.*, p. 173-174.

¹² No pertot és així, vegeu Ernesta Sala, *El parlar de Cadaqués, un parlar salat continental. Els dialectes en la societat actual*, p. 153-165, II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Area 3. Lingüística social, Palma, 1992.

¹³ *Ets* sembla que procedeix de la pronunciació col·loquial de l'article masculí singular i plural *es* davant una paraula començada pel so de *essa* o de *x* palatal: "es sifons", "es xots" es pronuncia "etsifons", "etxots", com "dos sifons" es diu "dotsifons". La cadena "etsifons", "etxots" es va dividir, doncs, com si es tractés de *ets* davant *s* o *x*, i, per analogia amb la forma de l'article quana apareix davant altres consonants, que acaba en *-s* ("es peix", "es nin"), es formà *ets* ("ets animals"). Per respecte a la tradició, que es manté a Eivissa, modernament s'ha decidit usar la forma *es* davant vocal a l'hora de transcriure els topònims de Mallorca i Menorca (*Documents de la Secció Filològica I, VIII. Topònims de les Illes Balears*, §4, p. 121), criteri que aplica, per exemple, la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. No s'ha

A les Balears, informalment s'alternen els dos articles, segons la paraula o l'expressió; per contra, a la Costa Brava usen només el de IPSE.¹⁴

Es pot veure l'ús de article col·loquial en les narracions marineres i pageses de Joaquim Ruyra, que molts tot d'una confonen amb narracions mallorquines per l'article en els diàlegs i monòlegs.¹⁵

Una curiositat són els casos d'ultracorrecció de paraules començades en *es-* o *des-* pensant-se que comencen per l'article de IPSE, per exemple un algun copista de Lluïll escriu «del covinent» per «descovinent» 'no convenient'.¹⁶- (12/02/96)

II

L'accentuació distintiva

Una consulta es refereix l'accent que es posa en aquelles paraules que segons la regla no n'haurien de dur, però on fa falta per distingir-les d'altres paraules que sense s'escriurien igual perquè sonen igual.¹

generalitzat *ets* com a única forma d'article en plural perquè quan precedeix una consonant es pronuncia "es" (amb assimilacions de la *-s* a la consonant següent: "err racó", "ell lloc"...) i no es produeix una geminació de la consonant següent que hi hauria si l'article fos *ets*, com sí n'hi ha darrere paraules acabades en vocal més *-ts* (comparau les amb pronúncies amb assimilació de "tots plans", "ets feliç" amb la *d*"es petits", sense: "topplans", "effeliç" i, en canvi, "es petits", i no "appetits").

¹⁴ A les Balears hi ha diferències en la forma de l'article segons els llocs: "Camp de sa Mar", a Sóller, per exemple. Vegeu una relació de mots amb article e IPSE a Tomàs Fortesa, *Gramàtica de la Llengua Catalana*, Palma, 1915, § 114, p. 152-156; Antoni I. Alomar & Joan Melià, *Proposta d'un model de llengua per a l'escola de les illes Balears*, Palma, 1999, p. 50-52. Tota la història, a més de l'ús constant, hi ha hagut consciència del caràcter informal de l'article de IPSE: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* recomanaven no usar "ça casa per la casa" (J.Martí-J.Moran, *Documents d'història de la llengua catalana*, p.148, §166.

¹⁵ Vegeu *El rem de trenta-quatre*, Ed. 62, Barcelona, 1979. Ruyra va ser un eficaç col·laborador de Pompeu Fabra en l'arreglada de mots i en la discussió de problemes lingüístics i "una notable aportació, la més important després de Verdaguier, de llenguatge en el sentit de rigor i de riquesa, sobretot de lèxic i de sintaxi", Joan Triadú dins *Diccionari de la Literatura Catalana*, sota la direcció de Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner, Ed. 62, Barcelona, 1979, p.644.

¹⁶ *Llibre de Contemplació en Déu*, Arxiu Vaticà, Vat. lat. 10734, cap.72, § 3. En aquest mateix manuscrit també apareix la forma "asmeyns" per *almenys*, amb l'article que comentam fossilitzat (per exemple, cap.160, 25). Una forma moderna amb l'article salat aglutinat és "el *sendemà*", variant de "l'endemà" i "lo *endemà*" (notau que en el francès *lendemain* també s'ha aglutinat l'article).

¹ Les paraules que s'escriuen igual, tant si sonen de la mateixa com si no, es diuen homògrafes. Les que sonen igual, tant si s'escriuen igual com si no, es diuen homòfones, un tipus de les homònimes.

Aquest accent excepcional s'anomena accent «diacrític» i distingeix també paraules que encara que s'escriguin igual, tenen vocals diferents, com, per exemple, *vénen* (de «venir»)/ *venen* (de «vendre»); *són* (de «ser»)/ *son* 'ganes de dormir', *son* 'el seu'.

L'ús d'aquest accent vol resoldre, doncs, l'ambigüitat que es produeix quan el context no acaba de definir el valor d'una paraula, la qual es pot interpretar com una altra de grafia igual. Però si el context ja aclareix el valor, aleshores l'accent diacrític és redundant, cosa que passa ben sovint.

També passa que, a més de les parelles de paraules que es distingeixen amb diacrític, n'hi ha, encara més, que també es poden confondre en algun context i que no duen accent, cosa que preocupa el nostre consultant.

En català, l'accent fa la funció d'indicar quina és la síl·laba tònica de la paraula i, de passada, l'obertura de la vocal, quan és una *e* o una *o*. I, de vegades, també s'usa per indicar un hiat. Per indicar tan sols l'obertura vocàlica, l'accent només s'usa com a diacrític distingint paraules, generalment monosíl·labs, que s'escriuen igual (*mòlt*, participi de «moldre» / *molt*, adjectiu i adverb; *móra* 'determinat fruit' / *mora*, femení de *moro*). Però aquest ús per distingir l'obertura vocàlica, s'aplica amb moltes limitacions: només a una vuitena de paraules, si n'exceptuam unes quantes més de rares.

Les paraules accentuades per resoldre casos de perill de confusió, com els que ens ha consultat el nostre comunicant, i per indicar l'obertura vocàlica podrien ser

Alhora, de totes aquestes paraules n'hi amb accent diacrític i n'hi ha sense.

- 1) homògrafes homòfones amb diacrític
- 2) homògrafes homòfones sense diacrític
- 3) homògrafes no homòfones amb diacrític
- 4) homògrafes no homòfones sense diacrític

Exemples:

- 1) *pèl* / *pel* (contracció de *per* i *el*), *són* / *son* (possessiu), *bóta*/*bota*
- 2) *fer* ('fereix') / *fer* ('ferotge'), *mossa* / *mossa* ('al·lota')
- 3) *Déu* / *deu* (de *deure*) / *deu* ('10'), *vénen* (de *venir*) / *venen*
- 4) *set* / *set* ('7'), *deu* (de *deure*) / *deu* ('10'), *son* (possessiu) / *son* ('ganes de dormir')

La llista oficial de les paraules amb accent diacrític, que arriben a 90 comptant les formes flexionades, és a Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona, 1918, p. 4 (7a ed., Barcelona 1933, 4; vuitena, 1981, p. 18; ed. facsímil de la setena, 1995, p. 14-15), p. 4. Les que F. de B. Moll a la *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*, Palma, 1975, p. 44-46, no recull són: *cóc*, *cóm*, *jóc*, *mèu*, *nós*, *ássa*, *pórca*, *só*, *sóc*, *tòt* i *véu*. Sobre tota aquesta qüestió, vegeu Joan Solà, *Ortographie et grammaire*, dins *La linguistique catalane, Colloque international organisé par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg du 23 au 27 Avril 1968*, actes publicades per Antoni Badia Margarit i Georges Straka, Ed. Klincksieck, París, 1973, p. 17-96.

més. Però, per una banda, el context generalment resol l'ambigüitat i, per l'altra, els ensenyants ja saben bé la dificultat d'assimilar l'ús de només una part de les paraules amb diacrític (perquè algunes són d'ús tan raríssim que ni les citarem).

Generalment, com hem dit, el context és suficient per resoldre l'ambigüitat, però, així i tot, F. de B. Moll encara afegí a la llista *fé*, *fés* (imperatiu de *fer*), *fér* (1a i 3a p. sing. de *ferir*), *mòssa* ('osca') i *sà* (adjectiu), per distingir-les de *fe* (substantiu), de *fes* (imperfet de subjuntiu de *fer*), de *fer* ('ferotge' i infinitiu de *fer*), de *mossa* ('al·lota') i de *sa* (article i possessiu), que tal volta amb el temps s'hi afegiran oficialment. En el cas de les paraules d'abast regional que en l'escriptura es poden confondre amb altres, Moll no era contrari a accentuar-les amb diacrític i ho va fer a les *Rondaies Mallorquines*.²

Pareix que el sentit comú de cadascú hauria de bastar per ampliar excepcionalment i eventualment l'ús de l'accent en cas d'ambigüitat indiscutible, però també si es donàs aquesta norma és segur que començarien a aparèixer accents innecessaris.

A pesar de les dificultats d'aprenentatge de la llista actual, de tota manera, hi ha una regularitat a l'hora d'accentuar els monosíl·labs homògrafs, aprofitant que poques vegades són iguals fonèticament: se sol accentuar la paraula que té la vocal tònica tancada (amb aquestes excepcions: *mòlt*, *mòssa*, *pèl*, *sèu*, *sòl*).

En alguns casos no es distingeix pertot el timbre sinó només si la síl·laba és tònica: *món* / *mon*, *pèl* / *pel*, *què* / *que*, *sí* / *si*, *ús* / *us*. I en alguns altres, les dues paraules sonen realment igual: *més* (adverbi) / *mes* (porció de temps, conjunció; però no com a possessiu ni participi de *metre*); *fés* (imperatiu) / *fes* (imperfet de subjuntiu), *féu* ('va fer') / *feu* (propietat feudal), *món* / *mon*, *nós* / *nos*, *vós* / *vos*, *sòl* (terra) / *sol* (astre, únic), *són* / *son* (possessiu àton), *bóta* (recipient) / *bota* (calçat).³

² Sense posar-los a la llista, Moll també establí *véngui*, *vénguis*, *véngui* i *vénguin*, del present de subjuntiu de *venir*, per distingir-les de les formes del mateix temps de *vendre*; *vé* (*va veure*) per distingir-lo de *ve* (de *venir*) (*Gramàtica catalana*, p. 123 i 124). Exemples d'altres paraules amb accent diacrític que Moll també usa sense incloure-les a la llista són: *éts* (del verb *ser*) per distingir de *ets* (article), "Se conté veritat que tu éts mallorquí i de Manacor?" (*Rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó*, XXIII, Palma, 1976, p.88); però, "Éts tu que ho has dit" (*ibid.*, p.94); "Ves-te'n an es puig de Santa Cirga, i fé-hi lo que t'he dit" (*ibid.*, p. 90). Altres escriptors n'han usats d'altres: Miquel Dolç usa *cóva* (de *covar*) a *L'Eneida*, IV, 171; citat per Solà, *Ortographie et grammaire*, p.94. Cal observar que no s'accentuen els plurals de *mà*, *món* i *ús*.

³ Existeix l'expressió "nós amb nós", amb vocal oberta (per reflectir el timbre, s'hauria d'escriure, doncs, "nòs amb nòs"). *Bóta* es pronuncia amb la tònica oberta al barceloní; en aquest dialecte hi ha la tendència a obrir determinades *o* tancades.

De les encara no citades, són parel·les i que no sonen igual però que sense accent s'hi s'escriurien: *fóra* («seria») / *fora* (adverbi, conjunció i preposició), *jóc* ('lloc per ajocar-se') / *joc* ('acció de jugar'), *mà* (extremitat) / *ma* (possessiu), *nét* (parent) / *net* ('no brut'), *ós* («onso») / *os* (de l'esquelet), *óssa* («onsa») / *ossa* («ossada»), *rés* (de «resar») / *res* (pronon), *té* (de «tenir») / *te* (pronon, infusió, lletra), *vés* (de «anar») / *ves* (de «veure»).

I hi ha una excepció en la indicació del tipus de vocal a través de l'accent que és la paraula *és* (del verb «ser»), distinta de *es* (pronon reflexiu o article), que aquí pronunciam amb vocal neutra i que, doncs, normalment tendria l'accent greu.

En l'ortografia catalana, l'accentuació s'empra per conèixer quina és la vocal tònica d'una paraula i només s'indica quin timbre té, obert o tancat, si s'accentua. El criteri que se segueix és econòmic, amb l'objectiu de posar el mínim d'accents. La conseqüència és que sembla que no podem saber quin timbre té la vocal tònica en les paraules que no s'accentuen (per exemple: *sort* / *sord*, *rosa* / *rossa*). Evidentment no deu ser tan difícil si els infants l'aprenen, però, en parlarem un altre dia.

Aquesta relativa imprecisió del sistema ortogràfic té l'avantatge de resoldre el problema dels *pocs* casos en què l'obertura de la vocal varia segons la comarca, escrivint igual pertot i que cadascú pronuncii a la seva manera. Per exemple, *lleï* té a Menorca *e* tancada, com *rei*; mentre que *rei* es pronuncia amb la *e* oberta, com el castellanisme *fei*, a la banda sud dels Pirineus cap a la costa; *mantega* té *e* tancada a les Balears i oberta fora; i *sostre* té *o* tancada a Mallorca, Girona i Perpinyà, però oberta a les comarques de València, Barcelona i Lleida i *sol* té *o* tancada a la banda de Girona i Perpinyà.⁴

Un sistema diferent del català és el de la llengua occitana o provençal, on el criteri de no accentuar totes les paraules es combina amb l'accentuació sistemàtica, amb accent greu, de totes les *e* i *o* obertes, per distingir-les de les tancades, que no en porten (per exemple, en occità s'accentuen *lèbre*, *pè*, *intèrn*, *lèit*; *fòc*, *ròda*, *alcavòt*, *còire*). Evidentment és un sistema més clar que el català, però que obliga a conèixer bé les vocals per escriure i fa accentuar més. Ara bé, també ens demostra l'equilibri de la nostra ortografia, a pesar de la llista de paraules amb accent diacrític, massa llarga per a uns i massa curta per a uns altres.⁵

⁴ Un altre cas és *retxa*, que té *e* tancada o vocal neutra segons el lloc; per exemple té la vocal tancada, com al dialecte central, a Eivissa, Menorca i a Fornalutx i Porreres, a Mallorca. Per a la distribució de la pronunciació d'aquestes paraules, vegeu el DCVB.

⁵ Loïs Alibert, *Gramatica occitana segons los parlars lengadocians*, Centre d'Estudis Occitans, Montpeller, 1976, p. 10, 42.

Un altre dia parlarem de la regularitat que hi ha en la distribució de les vocals tòniques que fa fàcil aprendre l'idioma i que no sigui impossible saber quina vocal tònica tenen les paraules que no duen accent gràfic.- (04/03/96)

III

El català modern, obra de mallorquins

Qualcú es pensa o vol fer veure que la fixació de l'ortografia, la gramàtica i el lèxic del català modern, del català general, s'ha fet al marge de les Balears. Va errat del tot.

No tan sols ens han tengut en compte en l'establiment del model de llengua correcta en els distints nivells de l'expressió sinó que la nostra participació ha estat molt superior a la que es podia esperar de la nostra extensió i població, perquè entre nosaltres el que s'ha tengut en compte ha estat la importància de les aportacions, la categoria de les persones.

També s'ha volgut que en les relacions entre els pobles de llengua catalana no hi hagués cap casta de subordinació; ni que hi hagués la subordinació lingüística a un únic dialecte que es produeix a la llengua espanyola o a la francesa.

I quan es va veure que la llengua moderna no s'havia de basar en una única varietat, per molt poderosa que fos, aleshores, tenint en compte el geni de l'idioma i el model de llengua unitari antic, es formà amb les aportacions irrenunciables de cada lloc.

Així, en l'ortografia, encara que al català central «facin la u», com a Eivissa, Menorca i Sóller, a l'hora d'escriure posarem *o*. Encara que al català central i nord-occidental no pronuncii la *v*, l'escrivim tots, perquè al balearic i al valencià sí. Encara que confonguem la *a* i les *e* àtones, a l'hora d'escriure no ho feim i seguim la pronunciació occidental, com la llengua clàssica. Encara que no es pronuncii la *r* final més que a la major part del valencià, tots l'escrivim.

Amb la mateixa ortografia tots podem llegir i parlar a la nostra manera perquè ens serveix a tots i, al mateix temps, ens permet entendre les obres de la nostra literatura antiga, començant per les de la primera i principal aportació mallorquina, Ramon Llull.

En la gramàtica s'admeten diverses variants en la llengua formal: cantam / cantem, cantau / canteu, cantàs / cantés, cant / cante / canto / canti, vulga / vulguí, partesc / partisc / parteix / parteixo, etc. I, llevat dels castellanismes sense tradició d'ús, no es rebutja cap forma lingüística ni cap pronunciació, sinó que es reparteix

el seu ús segons els nivells de formalitat de la comunicació, tenint en compte la tradició i l'ús modern. Així, tenim dos articles, un de formal (el, la) i un d'informal (es, so, sa).

En el cas del lèxic, les úniques limitacions són, per una banda, les de l'àrea pròpia de cada paraula, encara que l'objectiu és que els principals sinònims regionals es coneguin pertot, i, per una altra, la distinció entre formes principals, tradicionals i d'ús més general, i variants vulgars. Si el francès i el castellà ignoren les seves varietats geogràfiques (andalús, murcià, extremeny...), en català s'admeten tots els sinònims regionals, combinant a cada banda el lèxic propi amb el general.

Finalment, només la gosadia que ve de la ignorància o els intents de manipulació política, i de vegades totes dues coses, expliquen que es pretengui que l'establiment del model de llengua moderna no ha estat en una proporció important obra directa nostra.

El principal artífex d'aquest establiment va ser Pompeu Fabra, per mèrits propis. Doncs bé, ell es va declarar deixeble del mallorquí Marià Aguiló i va manifestar públicament que tots els qui som de llengua catalana tenim un deute d'admiració i de gratitud il·limitada envers ell perquè havia posat els fonaments de la fixació del català. Podem afegir que Jacint Verdaguer va ser deixeble d'Aguiló i que amb Verdaguer la literatura catalana tornà al seu nivell més alt.¹

Aguiló veia perfectament la unitat de la llengua i la relació, dins un conjunt estructurat, de les diferents varietats i sabia que totes s'havien de tenir en compte per crear el model de llengua comú que fos continuació del clàssic. Tot això ho sabia perquè coneixia la llengua clàssica com a arxiver professional i editor de les principals obres clàssiques (*Llibre dels fets* de Jaume I i el *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell) i la llengua moderna de tots els països de llengua catalana perquè els havia recorregut replegant cançons tradicionals. Ell va ser el primer a proposar que es tornàs dir «llengua catalana», com antigament.²

¹ Això ho va dir Fabra en el parlament que va fer en la inauguració d'una làpida a la casa on va néixer a Palma Marià Aguiló, convidat per l'Associació per a la Cultura de Mallorca; vegeu Josep Massot i Muntaner, *Pompeu Fabra i Mallorca*, dins *Els mallorquins i la cultura autòctona*, Curial Ed., Barcelona, 1972, p. 115-119. Sobre Verdaguer i Aguiló i sobre les aportacions d'Aguiló a l'ortografia, vegeu Milà Segarra, *Història de l'ortografia catalana*, Ed. Empúries, Barcelona, 1985.

² Vegeu Margalida Tomàs i Vidal, *Marià Aguiló*, Ajuntament de Palma, 1984 (Biografies Mallorquines 12); Antoni L. Alomar, *La llengua catalana a les Balears en el segle XIX*, Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, Palma, 2000.

Fabra tengué en compte propostes d'Aguiló com restaurar l'ús de la *ç*, les terminacions *es, en, em, eu* i la innovació del sistema de dos accents, segons l'obertura vocàlica. A més, basà el seu diccionari, que fou l'oficial, en el que havia preparat Aguiló, de la llengua antiga i moderna d'arreu. Les idees gramaticals d'Aguiló foren expressades en la primera gramàtica científica del català, obra també d'un mallorquí, Tomàs Forteza, que Fabra tengué en compte.³

No es pot oblidar l'aportació d'Antoni M. Alcover en l'organització i presidència del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, d'on sortiria la institució científica que vetla pel català, que també ell presidí i que establiria la normativa actual. A ell, li devem la grafia l-l del català modern. Tampoc podem oblidar la seva aportació al coneixement dels diferents dialectes, amb la creació de la primera revista de lingüística a Espanya, el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, que permetria tenir-los en compte a la gramàtica.⁴

Encara que el diccionari que començà no es pogué aprofitar per al primer diccionari modern, el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, sí que s'ha tengut prou en compte en la redacció del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans.⁵

Finalment, és una vergonya haver de recordar l'aportació de F. de B. Moll, que redactà gairebé tot el diccionari Alcover-Moll i el publicà, i que difongué la normativa moderna a les Balears, país que representà a l'acadèmia de la llengua catalana, per no parlar de l'aportació de tots els escriptors de les Balears fidels al seu país.⁶ (11/03/96)

IV Evitau «eviteu»

Ens demanen un comentari sobre els imperatius *conserveu* i *eviteu* en lloc de *conservau* i *evitau*.

³ Tomàs Forteza i Cortès, *Gramàtica de la llengua catalana*, amb un pròleg de l'editor, Antoni M. Alcover, Palma, 1915.

⁴ Francesc de B. Moll, *Un home de combat*, Ed. Moll, Palma, 1981.

⁵ Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Palma, València, 1995.

⁶ Germà Colon & Amadeu-J. Soberanas, *Panorama de la lexicografia catalana*, Enciclopèdia Catalana S.A., Barcelona, 1985.

Podem començar amb una afirmació clara: no hi ha cap motiu per preferir a les Balears *eviteu* i *conserveu* a *evitau* i *conservau*. Això és així mentre l'ordre no sigui negativa, perquè aleshores usaríem el present de subjuntiu i diríem «no *eviteu...*», «no *conserveu...*».

La segona persona del plural de l'imperatiu en *-au* és la mateixa del present d'indicatiu a la 1a conjugació i, en aquest temps, la primera i segona persones del plural a les Balears tenen les desinències *-am*, *-au* des que s'hi parla català.¹

Això vol dir que *-am*, *-au* també eren les terminacions corrents a Catalunya al segle XIII, quan va venir d'allà l'idioma i també es varen dur al País Valencià. I després del segle XIII varen seguir essent les formes corrents pertot, perquè són les que trobam als escriptors clàssics, fossin d'on fossin.²

Fa només uns quants segles que aquestes terminacions *-am*, *-au* del present d'indicatiu s'han substituït per les corresponents dels verbs de la segona conjugació que són *-em*, *-eu*, iguals a les que s'empren a les ordres negatives. A pesar d'aquest canvi tardà, encara s'usaren a Catalunya a la literatura del segle XIX i les usà el gran poeta Jacint Verdaguer, que sempre s'inspirà en el llenguatge més pur de l'interior del Principat i de les Balears, per influència d'un grup de mallorquins i especialment del seu cappare, Marià Aguiló, que tenien molt de pes a Catalunya.³

I aquestes desinències *-am*, *-au* s'han mantengut en ús fins ara a les zones de llengua catalana més aïllades del conjunt. El territori més extens on són corrents són les Balears. A continuació s'usen al nord-oest de Catalunya, en concret a les comarques del Pallars, situades entre la Vall d'Aran i Andorra, on només les pot posar en perill el canvi de població que provoca el turisme de muntanya i d'hivern. I, finalment, també s'usa la desinència *-au*, de *estimau*, a l'altre cap del territori de llengua catalana, que és la ciutat sarda de l'Alguer, perquè allà sí que

han canviat a la primera persona la desinència *-am* per *-em*, per exemple a *estimem*.⁴

Per tant, aquesta distribució geogràfica de l'ús de les desinències *-am*, *-au* no és casual sinó que demostra la seva extensió primitiva a totes les terres. És un cas semblant al que explica la botànica de la distribució de la flora quan a zones aïllades i separades, com illots, apareixen plantes diferents de les terres més extenses dels costats. Una distribució marginal perifèrica demostra una extensió superior en el passat: unes altres plantes les havien fet desaparèixer dels llocs on havien competit i només s'havien salvat a les àrees aïllades.

En el cas de les terminacions *-am*, *-au*, com hem vist, al País Valencià i a la major part de Catalunya ha guanyat l'analogia, la simplificació de la llista de desinències. Això ha passat altres vegades durant la història del català i, en general, en la de tots els idiomes.

Són un exemple d'actuació de l'analogia quasi totes les formes verbals de la segona conjugació que acaben en una *-c* que no tenia el llatí (*bec*, *moc*, *sec*, etc., al present) i que, per tant, no són les originals (a l'època medieval es deia *jo beu*, *jo mou*, *jo seu*, etc.) sinó unes de formades a partir de les ara sí originals *dic*, *duc*, *rec*, etc. Fins i tot s'ha substituït *som* per *sóc*, llevat de les Balears i la Catalunya nord-pirinenca.⁵

Aquesta analogia actua en altres casos de la mateixa primera conjugació: a Menorca i entre molts de joves de Mallorca diuen *cantés* en lloc de *cantàs* de l'imperfet de subjuntiu, per analogia amb la terminació de *begués*.⁶

Quan l'analogia no actua a tot el territori de la llengua, llavors apareixen diferències, com *-em*, *-eu*. Però també trobam canvis que només han aparegut a les Balears. Ens referim al que ha canviat el tradicional, i per tant defensable formalment, unit amb el fet que és majoritari fora d'aquí, *diem*, *dieu* pel modern *deim*, *deis*, etc. Aquesta analogia segueix actuant, fins al punt que sentim dir l'incorrecte **esteim*, **esteis* en comptes d'*estam*, *estau*, com també **esteia*, en lloc de *estava*, per influència del passat de la segona conjugació (*veia*, *deia*).⁷

¹ Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Ed. Aqua, S.A., Barcelona, 1981 (1a edició 1918), p. 100; Institut d'Estudis Catalans, *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana II. Morfologia*, Barcelona, 1992, p. 25; *Documents de la Secció Filològica I, IV. Qüestions gramaticals*, Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Filològica, XIX, Barcelona, 1990, p. 77.

² «Deixau l'honestat a part posada, e gloriejau-vos del que deuriu abominar», Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, Cap. CXXVII. Antoni M. Alcover, *Una mica de Dialectologia catalana*, BDLC IV, p. 208-210.

³ Per exemple, «Abans, quin vent us porta, contau.», Jacint Verdaguer, *L'Atlàntida*, Ed. Selecta, Barcelona, 1965 (17a edició), p. 72; «Donau-me'n unes xiques / per fer-me'n un collar.», Jacint Verdaguer, *Lo Roser de tot lo món*.

⁴ Joan Veny, *Els parlars catalans*, Ed. Moll, Palma, 1982, p. 113, 141.

⁵ Francesc de B. Moll, *Gramàtica històrica catalana*, Ed. Gredos, Madrid, 19, § 21, p. 215-216; Antoni M. Badia Margarit, *Gramàtica històrica catalana*, Ed. 3 i 4, València, 1981, § 150 I, p. 334-335, § 151, p. 337-339. Entre els joves, a Mallorca ja se sent *sóc*, així com entre alguns dels més grans i els vells se sent *faç* mentre que els més joves usen *faig*.

⁶ Veny, *Els parlars...*, p. 101.

⁷ Tomàs Forteza, *Gramàtica de la llengua catalana*, Palma, 1915, p. 90 n. b), § 294, p. 289-290; Moll, *Gramàtica històrica catalana*, § 310, p. 218.

En el cas de *-am, -au*, tractant-se de les formes clàssiques que aquí perviuen, ja hem dit que no hi ha cap motiu per no mantenir-les a les Balears. En el cas dels productes de difusió exclusivament balear i de la retolació a les Balears res no justifica la preferència per *-em, -eu* en lloc de *-am, -au*. Fins i tot, si als industrials no els surt a compte la fabricació de rètols d'ús freqüent com *pitjau per pitgeu*, seria justificat que rebessin una subvenció per fer les dues versions.

I en el cas dels productes de difusió general no ens han d'estranyar gens les formes *-em -eu*, que cada vegada es veuran amb més normalitat.

Sobre el foment de la reducció de variants seguint l'analogia, mossèn Antoni Maria Alcover va propugnar la conservació de les formes balears amb tradició literària, i fins i tot la restauració d'algunes fora de les Balears; però Alcover també va manifestar que si l'idioma, per la seva mateixa evolució natural, perdia algunes diferències regionals, ell ho admetria. Per això, crec que si l'ús mateix arribava a imposar les formes *-em, -eu* per analogia, fent desaparèixer en el llenguatge parlat *-am, -au*, ho hauríem d'acceptar com a normal. Però, com he dit, de moment, a les Balears, les desinències tradicionals gaudeixen de bona salut. (18/03/96)

V

Caterina, Eulàlia, Elisabet...

Hi ha uns quants noms de baptisme que presenten variants formals i familiars. La qüestió general que s'hi planteja és fins a quin punt se n'han d'admetre formalment variants d'origen informal.

La tendència al canvi en les llengües és natural i per això també han evolucionat els noms procedents del santoral en llatí, que fa més d'un milenar d'anys que s'usen.

La influència del llatí de la litúrgia va aturar l'acceptació dels canvis de la llengua col·loquial. Però, com que el vincle personal amb el nom familiar és fort, a la fi, s'han admès alguns d'aquests canvis o s'usen amb les altres formes, segons el moment: unes són familiars (per exemple, les acurçades, com *Pep*), i unes altres, formals (com *Josep*).¹

¹ Sobre els hipocorístics formats per abreuament, en català generalment a principi de paraula o afèresi, vegeu Tomàs Forteza, *Gramàtica de la llengua catalana*, Palma, 1915, § 394, p. 411-412; i

Quan la influència del model de llengua culta ha minvat, en alguns casos s'han arribat a oblidar algunes formes dels noms i han tornat generals les variants familiars i populars, les quals s'han incorporat a la llengua formal.

Comentem, ara, algunes variants de noms admeses avui, començant per *Caterina* i *Catalina*. La forma més tradicional és la primera, usada, per exemple, per Ramon Llull. L'original, però, era *Catharina*, del grec *katharos* ('pur'), on ja hi havia la *r*.²

A pesar de la gran antiguitat de la forma *Catalina* en català, sempre es va considerar millor *Caterina* o *Catarina*, com demostra el seu ús tradicional i, fins i tot, les normes de correcció de Jeroni Pau i Bernat Fenollar, del segle XV.³ El nom amb *r* va ser el més usat per referir-se a santa Caterina Tomàs fins al segle XIX i el que usava ella personalment escrivint i, segurament, també parlant.⁴

El canvi que s'hi produí de *r* per *l* també es troba a *Cristòfol*, variant procedent de l'antiga *Cristòfor*, que ja no s'usa i que ve del grec *Christophoros* ('portador de Crist', nom d'un personatge gegantí que passava la gent a be-coll per un riu).

La segona vocal de *Caterina* antigament se solia escriure amb *e*; així ho feien els copistes de Ramon Llull i es veu en el certamen poètic celebrat a Mallorca en honor de santa Caterina Tomàs l'any 1625. Aquesta *e*, que també es va escriure combinada amb *l* (*Catelina*), apareix darrere la síl·laba tònica, com a *espàrec*, *cantes* o *portes* (a *Caterina*, darrere accent secundari).

Línia Directa amb la Campanya de Normalització Lingüística. VIII, Campanya de Normalització Lingüística, Palma, 1995, p. 27-30.

² Vegeu l'etimologia i les cites de l'edició del manuscrit del manuscrit del *Llibre de Contemplació de La Sapiència* (Palma) al *DCVB*. En els noms de propietaris de béns inventariats de mitjan s. XVI a mitjan s. XVIII de l'ARM, de prop de 1000 vegades que apareix el nom en diferents variants, les que tenen *-r-* representen el 89% i les que tenen *-l-* la resta. Les que tenen *-th-* representen un 78,6%. Les que comencen per *Caterina*, el 53,7% i per *Catarina*, el 30,23%.

³ «Chathalina per dir Chatharina», Badia Margarit, A. M., *Les Regles de esquivar vocables i «la qüestió de la llengua»*, Barcelona, 1999, Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca Filològica, 38, 506 p.; *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols. Unas normas del s. XV sobre pureza de la llengua catalana. I. Edició del text*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», vol. XXIII, pàgs. 137-152, Barcelona, 1950. J. Martí-J. Moran, *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona, 1986, p. 145, §69. També s'hi rebutja «*Geroni*» per «*Geronim*», «*Sebria*» per «*Cyprià*», «*Hieron*» per «*Hieronim*», «*Eulària*» per «*Eulàlia*», «*Gràtia*» per «*Engràtia*», «*Toni*» per «*Antoni*», «*Grabriel*» per «*Gabriel*», «*Gergori*» per «*Gregori*», «*Càndia*» per «*Càndida*», «*Stàtia* o *Stàsia*» per «*Anastàsia*», «*santa Agna* o *Ana*» per «*sancta Anna*».

⁴ Antoni Ma. Alcover, *Vida abreviada de Santa Catalina Tomassa*, Ciutat de Mallorca, 1930, p. VI-VIII, 146. «lo araval de Sancta Catharina Martir extramuros» (1764), ARM, P, S-759, f. 27 a r.

Com que *e* i *a* àtones es llegeixen igual, és millor usar la forma principal, que és *Caterina*, amb *e*, per no multiplicar variants, al costat de *Catalina*.

De vegades també s'ha canviat *l* per *r*: és el cas de la segona *l* d'*Eulàlia* (procedent d'un nom grec que significa 'que parla bé'). Aquest canvi ja és antic en català, però sempre s'ha considerat informal i es troba també en les pronunciacions populars de *siulell*, *taulell* i de la primera *l* de *blaverol*, *juliol*, etc.⁵

Sobre santa Eulàlia, convé recordar que va ser la primera patrona de Barcelona i que per això se li va dedicar una de les cinc parròquies fundades al segle XIII a la ciutat de Mallorca, la que té la principal església, així com el patró de Barcelona, sant Andreu, ho va ser del primer hospital de la ciutat de Mallorca, on ara hi ha l'Ajuntament.⁶

El nom *Aina* i la variant *Anna* procedeixen de l'hebreu *Hanna* (que vol dir 'compassió'), a través del llatí bíblic *Anna*. *Anna* és l'única forma tradicional pertot en català, com es pot veure, per exemple, als testaments mallorquins fins a 1862.⁷

Encara que la variant *Aina* deu ser prou antiga, formalment no es va usar mai, per influència de la forma culta *Anna*. A *Aina*, s'hi troba el mateix canvi, considerat vulgar, de *gn* en *in* que es produeix en paraules com *manna* (a partir de la pronúncia «magna») i *regne*, *sagnar* o *regna* ('corretja per menar un cavall').⁸

⁵ Encara més de corrents: «perar faves», «fava perada», per «pelar faves», «fava pelada»... A l'Alguer és general el canvi: «muri», «vor», «pre» per «moli», «vol», «ple». *Eulària* era rebutjat per les *Regles d'esquivar vocables...*, «Eulària per dir Eulàlia», J. Martí-J. Moran, *Documents d'història...*, p. 145, §57. Eulàlia no ha estat gaire freqüent a Mallorca, a pesar que sigui el nom de la titular d'una de les antigues parròquies de la capital (de mitjan segle XVI a mitjan segle XIX, entre els noms de propietaris citats en els 33.618 inventaris fixats fins al febrer de 2002, només apareix 17 vegades i en la forma Eulària, només una).

⁶ A l'hospital hi havia una capella, el portal de la qual encara es conserva. Hi ha hagut una confusió entre santa Eulàlia de Barcelona i santa Eulàlia de Mèrida, que té com a atribut l'instrument del seu martiri que va ser una aspa. A les imatges antigues de la santa a l'església parroquial de Palma, no du aspa (a la clau de volta de l'absis i a l'estàtua del cor, procedent d'un antic retaule renaixentista) i la festa parroquial se celebra el dia de la santa barcelonina.

⁷ Les *Regles d'esquivar vocables...* ja fixaven la pronúncia d'Anna: «248 sancta *Agna* o *Ana* per dir sancta *Anna*», J. Martí-J. Moran, *Documents d'història...*, p. 150. La primera vegada que he vist escrit *Aina* és a un testament de 1840: «Francina Ayne» (ARM, P, A-968, f.4r), abans sempre apareix *Anna*, tot sol o combinat, tant que no cal donar-ne exemples (sols un: «Francina Anna», interessant perquè apareix així en la signatura de mà pròpia de la persona) (1809) (ARM, P, S-1625, f. 163r). La mística i escriptora Sor Anna del Santíssim Sagrament usà aquesta forma sempre. És evident que qui vulgui pot tornar usar la forma *Anna*.

⁸ *Aina* no apareix fins als darrers documents notariais en català, com podem veure en la distribució de formes entre els noms de propietaris de bens inventariats en els protocols notariais de l'Arxiu del

Quan al segle XIX el castellà expulsà el català del registre civil, les formes tradicionals *Anna* i *Caterina* es començaren a oblidar, substituïdes per les castellaneres i quedaren les variants informals *Aina* i *Catalina*. Però *Anna* i *Caterina* són ben admissibles a les Balears perquè no ha passat gaire temps del trencament de la tradició ençà i són vives fora.⁹

Modernament, s'ha admès en el llenguatge formal *Aina* per la generalització del seu ús i perquè no és un mer acurçament (com serien *Toni* o *Tomeu*, sempre informals), però l'oblit d'*Anna* no s'ha de considerar definitiu, sobretot perquè es conserva fora de Mallorca.¹⁰

Regne de Mallorca, on *Anna* apareix 545 vegades (1562-1802) i *Aina* només 7 (1647-1841). Hi apareix també una forma ultracorregida *Agna* 2 cops (1594 i 1671). Aquesta té relació amb una variant col·loquial d'*Agnès* a Mallorca que és *Ainès*: si *Annès/Ainès* ha de ser *Agnès*, *Anna/Aina* hauria de ser *Agna* (en els inventaris de béns esmentats, *Agnès* es troba 37 vegades, entre 1593 i 1776, i *Annès*, 4, entre 1588 i 1640). No s'ha de confondre, però, amb *na Inès*, perquè aquesta darrera construcció a Mallorca es pronunciaria *n'Inès*. Segurament hi ha una relació d'origen entre les variants *Aina* i *Ainès* (vegeu Tomàs Forteza, *Gramàtica de la llengua catalana*, Palma, 1915, p. 29, §45; F. de B. Moll, *Gramàtica històrica catalana*, Madrid, 1952, p. 125). En l'expressió *santa Anna*, es produeix una simplificació en *Ana*, com podem veure al *Cançoner popular de Mallorca* de R. Ginard, llegim: «Sa fia anirà ufana/ amb so ventai tan daurat,/ i son pare, que se tap/ amb aquella pell de gat/ d'es dissabte de Santa Ana!» (II, 299^s §299, p. 298).

⁹ *Catarina* apareix molt sovint en el dietari del doctor Fiol, tant referit al convent de Palma, on aquest personatge tenia una germana («La mare priora de Santa Catarina de Sena», 22-2-1786, BSAL, XXV, p. 41), com a una persona («Catarina de Valldemosa ve a la tarde, aporta un paneret teronges», 23-2-1786, *ibid.*); «he enviat a les Monges Catharinas 36 casques y 36 pastillas xoquolate», BSAL XXII, p. 439. En els inventaris de bens llegim les següents referències a la porta de Santa Caterina de la murada de Palma, sempre amb *Caterina* o *Catarina* i variants amb *h*: «junct a la porta antigament dita de Sancta Catharina i hare del Bastió de la Creu» 1582, ARM, P, Not. 4194, f. 119r; «carrer per hont se va a la porta olim de Sta. Catherina», 1582, ARM, P, Not. 4194, f. 108; «junct a la iglesia de Ste. Caterina», 1596, ARM, P, D-4214, f. 288. «junct le isglésia de Sta. Caterina vella», 1597, ARM, P, D-4214, f. 424. «junt lo pou o més ver devant d'aquell del Bastió i porta are nova de Ste. Catherina, 1586, ARM, P, Not. 4194, f. 208r; «Carrer que va del carrer del Vi a la porta vella de Santa Caterina», 1597, ARM, P-872, f. 185r; «Carrer per on es va a la porta vella de Santa Caterina» (Palma, 1597), ARM, P, P-872, f. 184r; «carrer de de Sta. Catherina» (Palma, 1604), ARM, P, Not. 3165, f. 184r; «carrer vell olim de la Porta de Santa Catherina y are de mossèn Angelats», 1615, ARM, P, D-4214, f. 154; «entre una porta y altra dites Santa Catherina», 1619, ARM, P, D-4214, f. 139.

¹⁰ Ha influït en l'acceptació d'*Aina*, el seu ús escrit per Aina Moll i Marquès i el parentesi en què el català ha estat foragitat del registre civil i amb ell *Anna*. *Aina* ha tengut tant d'èxit que és un dels noms catalans que es posen a les mallorquines filles d'algun progenitor immigrant. L'ús nord-americà de noms acursats en la llengua escrita (Bill, posem per cas, en lloc de William) fa que hi hagi qui empi, per exemple, *Toni*.

En el llenguatge informal, al costat de la forma acurçada *Bel*, d'*Isabel*, també tenim a Mallorca *Bet* i *Isabet*, que ens demostren l'ús tradicional d'*Elisabet*, que estaria bé que es recobràs.¹¹

Elisabet i *Caterina* antigament s'escriuien en català amb una *th* d'origen llatí, com encara avui en dia en anglès i francès, dos idiomes que mantenen les grafies llatines *th*, *ph*, *ch*.¹²

Finalment, de *Margarida* tenim *Margalida*, també amb canvi de *r* en *l*. *Margalida* procedeix del català antic *Margarita* i aquest del llatí MARGARITA, 'perla', que s'ha conservat en altres idiomes.¹³

En resum, formalment tant són correctes les formes *Catalina*, *Aina*, *Margalida* i *Isabel* com *Caterina*, *Anna*, *Margarida*, *Isabet* i *Elisabet* i, si es vol ser original, es poden usar les segones recuperant unes formes ben pròpies.- (25/03/96)

VI

Més vocabulari pasqual

Una consulta telefònica ens demana que parlem del vocabulari de la Setmana Santa. Encara que ja havíem tractat el tema («Línia Directa» VI, 28-3-94, p. 47), el completarem una mica.

¹¹ Sobre els noms amb acurçament per afèresi, vegeu la Línia Directa X del volum VIII. Podem veure *Isabet*, que encara és col·loquial a Menorca, al *Dietari del Dr. Fiol*, transcrit per A.Pons: «he pagat a Vicença 18 s, (...) he pagat a Isabet 18 s.» (28-2-1786), (BSAL, XXV, p. 42). Observau que a *Vicenç* li correspon el femení *Vicença*. Entre els inventaris fixats de finals del s. XVI al s. XIX dels protocols notariais de l'Arxiu del Regne de Mallorca, trobam la forma *Elisabet* (sovint *Elisabeth*), 358 vegades; la forma *Isabet*, 4 vegades (1595, 1602) i la forma *Isabel*, 16 (1651, 1661, 1674, 1680, 1695, 1729, 1730, 1746, 1792, 1819, 1833; la primera cita amb un cognom castella i les tres següents dins la mateixa família).

¹² Vegeu, per exemple, «lo arraval de Sancta Catharina Màrtir extramuros», ARM, S-759, f. 27 a r. (1764), a més de les referències de la nota 9. Com hem vist en *Elisabet*, la lletra *hac* es trobava també en altres noms, un altre cas era *Antoni*: «St. Anthoni de la Sèquia», ARM, F-575, f. 154v (1607).

¹³ Als inventaris mallorquins esmentats trobam el nom 746 vegades en les següents formes i proporcions (sense fer referència a la seva distribució temporal): *Margarita*: 13,94%, *Margarita*: 35,38%, *Margarida*: 1,6%, *Margalida*: 48,1%, *Margalita*: 0,93%. Una altra variant, més poc corrent és *Margoi*: «Margoy Dameta», ARM, P, T-856, f. 100v, 101v.

Les processons són els actes públics més característics de la Setmana Santa i aquí tenen una personalitat pròpia. Tradicionalment han tengut, com a totes les terres de llengua catalana, un caràcter auster.

Dins aquest caràcter propi, a les processons no s'ha aplaudit ni s'ha cantat mai a les imatges, com sí fan a Andalusia. És així fins al punt que, quan algú va cantar a la processó de la Sang al primer quart de segle, el fet va provocar l'aparició de queixes públiques. L'any 1928, la revista «La Nostra Terra» defensava el dret a mantenir la setmana santa segons l'estil de la terra.¹

A la postguerra, el de la Mare de Déu de l'Esperança va ser una imitació dels grans passos andalusos de l'època que l'or d'Amèrica arribava a Sevilla i més d'acord amb el caràcter d'aquella regió, que contrastaven amb els d'aquí, que sempre havien estat senzills i petits. També arribà d'allà la moda d'assistir les al·lotes de casa bona als actes de la setmana santa endolades amb pinta andalusa i mocador, però aquesta va desaparèixer.

L'origen de les caperutxes de les processons mallorquines es troba en els penitents que, des del naixement de la processó i confraria de La Sang, l'any 1564, acompanyaven el dijous sant la imatge del Sant Crist amb el privilegi d'anar assotant-se durant la desfilada amb la cara tapada i amb túnica llarga i que eren anomenats *assotants*.²

Aviat es va manar que no s'assotassin dins les esglésies i, després, que només ho fessin a la processó de la Sang. A la fi, es va prohibir d'assotar-se pel carrer i es va habilitar un local per fer-ho una volta acabada la processó (d'aquí la dita «cada u a ca seua i els assotants a ca'n Coll»).³

Un aspecte notable de la Setmana Santa a les Balears és la varietat de denominacions dels penitents. Un estudi inèdit de l'amic santanyiner Cosme Aguiló recull les següents, cadascuna amb una àrea determinada que Aguiló farà pública: *caperutxa*, *careputxa* (i *caperutxat*, a Alcoi), *carapulla*, *capironat*, *campironat*, *encapironat*, *carepunat*, *capirota*, *cirineu*, *cinereu*, *cerineu*, *jugeu*, *jodio*, *confrare*, *cuculla* i *caputxi*.⁴

¹ Les «saetas» a Mallorca, article editorial de *La Nostra Terra*, núm. 3, 1928, p.77.

² Gabriel Llompart, *Desfile iconográfico de penitentes españoles (Siglos XVI al XX)*, dins *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*, p.173-199; *Cabos sueltos de folklore religioso mallorquín*, *ibid.*, p. 201-224.

³ «Cádahú á cá seva y ets assotants á cân Còll», Pere Antoni Figuera, *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma, 1840, p. 603.

⁴ Agraïm a Cosme Aguiló les referències.

En general, els noms vénen dels de les caputxes dels penitents, les quals tradicionalment no havien tengut l'alçària d'avui en dia, que també és d'imitació andalusa, així com la proliferació de confraries. A més de les simples caperutxes, hi ha hagut altres castes de penitents, com podem veure per un document de Fornalutx del segle XVIII: *assotants, creus, crucificats, descalços*.

L'única frivolidat que les caperutxes es permeten a Mallorca és la de repartir grossos *confits de caperutxa* amb bessó d'ametla, als coneguts i, sobretot, conegudes, com a Catalunya es donaven caramels. Aquests confits procedeixen del present que es feia ja al segle XVIII a les cases als convidats a veure passar la processó i del que feien els joves a les seves al·lotes amb un ciri decorat per al monument del Dijous Sant. El costum ve de més enrere, però, perquè sabem que al segle XVII es va prohibir tirar dolços a les dones durant la processó i els confiters posaven parades al carrer, amb la indignació dels qui seguien el dejuni.⁵

Una altra particularitat de la Setmana Santa, i que ha tengut transcendència lingüística, és el *fas*. S'anomena *fas*, a Mallorca i Menorca, als oficis de matines dels tres darrers dies de la setmana santa (a «L'Ignorància», de 1884, llegim «ses matines de fas, era un dimecres sant»)⁶ És un nom que ja existia al segle XIV i en plural tenia la mateixa forma («Item, dimecres a .xxiii. de març en lo qual dia comensaren *los fas*», 1333, en la referència més antiga coneguda en català, de la Seu de Mallorca).⁷ Per això a la resta del domini lingüístic se n'ha fet el plural *fasos* o *fassos*, aplicat, però, a l'ofici del matí dels dies de Pasqua.

L'origen del nom és *phase*, nom de la pasqua en el llatí cristià, que procedeix del nom hebreu del mateix dia. La referència més antiga a aquest valor de 'pasqua' del mot *fas* també és mallorquina: «Pasca florida ... aqel jorn que hom diu los Jorns del Fas» (Guillem Reixac, s.XIV).⁸

El dimecres, dijous i divendres sant, un cop acabat l'ofici, a les fosques, es fa un soroll dins l'església amb instruments de fusta que fan un so sec i so greu anomenats *maçoles*, *roncadores* i *matraques*, en lloc de campanes en senyal de dol, i abans, amb palmes picant en terra. Els allots, i antigament adults i tot,

imitaven aquests sons al portal de l'església picant en terra i a les portes i fins i tot a les bancalades i caixes de l'interior, amb la part inferior ampla d'una palma de fasser i amb bastons i fustes i pedres. L'acció s'anomenava *fer es fas* i per això, a Mallorca i Menorca, la palma també es diu *fas* i la palmera, *fasser*.⁹

De *maçola* ve el verb *maçolar* 'atupar' i de *matraca* l'expressió *donar matraca* 'molestar insistentment amb burla o xerrant'. Un *fas* també és una tupada i *fer el fas* o *els fasos damunt qualcú* vol dir 'tupar-lo'.

Sobre la gastronomia pasqual és interessant una cita del Llibre del Mostassaf de Mallorca (1422), que no necessita explicar: «Item, que tot forner dega coura a sos parroquians panades e cassoles franques, exceptat a Carnestoltes e a Pascha, sots pena de cinc sous». L'any 1468 el dret s'havia reduït a dues panades o dues cassoles, però s'hi havien afegit dues *formatjades*.¹⁰

Acabem afegint uns quants termes al vocabulari de la Línia Directa citada, a més dels que ja han sortit:¹¹

Cançons de les panades
Casa santa
Centurions
Ciri pasqual
Confraria
Confrare
«Deixem lo dol»
Diana florejada
Endavallament
Monument
Processó de l'encontre
Salpàs, pica-sal
Segona Festa

(01/04/96)

⁵ Gabriel Llopart, *Cabos sueltos...*, p. 209-213.

⁶ «Una vegada un seño convidá a un garrigué a aná plegats a l'Iglesia perque sentís ses matines de fás, (era un dimecres Sant) (...) quan sentí s'estruendo des fas, pensant que llavó era hora de jugá es tot per tot, se vá cuadrá (...», Coverbos, *L'Ignorancia*, núm. 252, 5 abril de 1884, p. 4.

⁷ A la traducció del s.XIV de la *Questa del Sant Graal*, feta pel mallorquí Guillem Reixac, llegim «Pasca florida (...) aquál yorn que hom diu los Yorns del Fas» (p. 52.6).

⁸ DCVB, DECLC.

⁹ La cita més antiga de les *maçoles* és de l'any 1330: «torn de massoles», ACM, *Liber operum cathedralium et ecclesie 1327 ad 1339*, f.36, publicat per Jaume Sastre Moll, *El primer libro de fábrica y sacristia de la Seo de Mallorca*, BSAL 43 (1987), p. 55.

¹⁰ *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, ARM, c.71, f.55v; ARM, c.27, f.82r.

¹¹ Sobre aquests temes, vegeu les obres citades de Gabriel Llopart.

VII

Les «Rondaies Mallorquines», una primera eina normalitzadora

El centenari de la publicació del primer volum de les «Rondaies Mallorquines» d'Antoni M. Alcover serà enguany motiu de molts actes. A part del valor intrínsec i literari de l'aplec, és important la seva funció en la cultura mallorquina ja des que començaren a aparèixer a la premsa l'any 1880.¹

S'ha repetit que les «Rondaies» han estat el best-seller de la nostra literatura, l'obra més llegida pels mallorquins, la que va ensenyar a llegir en la seva llengua a la majoria dels qui en sabien, quan no era permès ensenyar-la a escola ni usar-la a cap publicació i quan el catecisme encara que fos bilingüe massa sovint s'ensenyava en castellà.²

Però el més important és que, a part de la incitació a la lectura en català des de la publicació de les primeres «contarelles» a totes les publicacions mallorquines des del segle XIX, va ser l'única obra popular pel seu origen i difusió que es va permetre editar en català a la postguerra.³

Després de la destrucció de biblioteques i, especialment, de llibres en català durant la guerra civil, va venir la prohibició d'editar llibres en el nostre idioma i, més tard, limitada a obres d'autors nous o moderns.

A més, les poques obres que es permetia editar no podien estar escrites amb l'ortografia moderna sinó en qualsevol dels molts sistemes ortogràfics de l'època anterior d'anarquia ortogràfica.

Quan l'any 1944 es va contestar positivament a la primera sollicitud de permís de Francesc de B. Moll per a la reedició de les «Rondaies Mallorquines» va ser amb la condició que el títol fos traduït al castellà i anassin precedides de «un adecuado prólogo en español», però l'editor no ho va acceptar.

Aquesta condició es va imposar també a altres obres, per presentar el castellà com a llengua normal de l'edició de llibres i l'ús del català com a secundari, no normal, però fou igualment rebutjada en el cas de Francesc de B. Moll.

¹ La primera rondalla publicada va ser *Es jay de sa barraqueta. Rondaya, a L'Ignorancia*, núm. 76, 1880, p. 1-2.

² Sobre el catecisme, vegeu Josep Amengual Batle, *Llengua i catecisme de Mallorca: Entre la pastoral i la política*.

³ F. de B. Moll, *Els altres quaranta anys (1935-1974)*, Ed. Moll, Mallorca, 1975.

L'objectiu era, doncs, presentar una imatge del català com si fos una llengua morta, del passat, per això també es varen prohibir les traduccions d'altres llengües. Que es volia arraconar el català als usos privats, va quedar ben clar en el ban del cap dels «Servicios de Ocupación» de Barcelona per tranquil·litzar la població l'any 1939, dient «Estad seguros, catalanes, de que vuestro lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido», mentre s'estaven destruint totes les mostres de la normalitat lingüística que s'havia aconseguit.⁴

Les «Rondaies Mallorquines» varen ser consentides perquè presentaven un llenguatge dialectal, propi de l'únic àmbit on les autoritats franquistes permetien l'ús del català, i no un model lingüístic adequat per als usos formals, per als quals s'havia reservat el castellà. Per aquesta mateixa voluntat d'arraconar el català, alguns dels permisos per editar algunes obres en català es varen aconseguir amb l'argument que no es tractava d'obres en català sinó en «mallorquí».⁵

Així i tot, la censura de la dictadura, sempre va dubtar a permetre la difusió de l'obra i va arribar a tenir una difusió que les autoritats franquistes no esperaven, sobretot gràcies a reedicions clandestines. Quan, l'any 1957, amb motiu de l'edició d'un nou volum de rondalles, Antoni Amorós va voler contar-ne una per Ràdio Mallorca en una programa que seria la resta en castellà, li ho varen prohibir.

Finalment l'any 1959 es va permetre l'enregistrament i la difusió periòdica per Ràdio Popular de les «Rondaies Mallorquines», dirigit per Francesc de B. Moll, que feia de narrador; indubtable donaren permís pensant que simplement es relacionaria el català amb la cultura tradicional i rural i amb el llenguatge local i informal.

⁴ Barcelona, 7 de gener de 1939, Francesc Ferrer i Gironès, *La persecució política de la llengua catalana*, Ed. 6, Barcelona, 1985, p. 180.

⁵ De fet, qualcú no ha trobat prou adequat el llenguatge de les «Rondaies mallorquines», tenint en compte la responsabilitat de la seva funció didàctica popular i que el lèxic que s'hi recull s'hauria pogut conservar a altres obres, en aquest sentit és sospitós el permís franquista; és el cas de Miquel dels S. Oliver («Pero juzgo que en el caso presente, hubiera sido posible acercar el lenguaje al término medio general del lenguaje de la isla, quitándole el sello particularísimo de una pequeña comarca de Mallorca, y depurarlo y hacerlo más suave sin mengua de su sencillez y rusticidad», *La literatura en Mallorca*, 1903, p. 277) i, especialment, de Joan Pons i Marquès («Els qui duim a dins i sentim en nosaltres com qualque cosa que ens fer al viu la gelosia per la nostra llengua, ens hem de descobrir sempre davant la tasca de recol·lecció i salvament d'un tresor imperial que se n'anava, duita a terme per don Antoni Maria (...). Amb la mateixa sinceritat, però, hem de poder expressar la nostra recança de pensar si una altra no podria ésser, per ventura, la sort actual d'aquell llenguatge en la societat mallorquina, integralment considerada, i en l'acció lenta i constant de contenció de la força d'inèrcia i de rutina que representen els llargs segles d'influència castellana, si l'immens tresor de les nostres rondalles hagués arribat al públic passat per les mans d'un folklorista que hagués comptat amb l'instint natural i l'educació afinada del poeta», *Mossèn Alcover, BSAL XXIV*, 1932, p. 2-3).

L'emissió radiofònica de les «Rondaies Mallorquines», però, es va convertir, a l'època dels serials radiofònics, en un programa de màxima audiència a Mallorca i se n'arribaren a enregistrar discs i més tard cassetes. Igualment, els toms de les «Rondaies» varen ensenyar al poble mallorquí a llegir en la seva llengua i el varen ajudar a mantenir una part de la seva cultura oral tradicional i el prestigi que dóna a qualsevol llengua trobar-se escrita.⁶

Avui en dia, el fet de viure a l'època de l'Internet i de la televisió per satèl·lit, mitjans als quals ja ha accedit la llengua catalana, ens pot fer tenir una idea equivocada de la transcendència de la difusió de les «Rondaies Mallorquines».

Amb l'emissió per ràdio de les «Rondaies», «el tir sortí per la culata» als censors franquistes que es pensaven que el seu llenguatge dialectal perjudicava el català, perquè les contarelles eren una obra originalment de transmissió oral i, per tant, amb la ràdio aconseguien les seves màximes possibilitats.

La lectura de les «Rondaies» tampoc no va desprestigiar el català perquè no va ser privada, individual, sinó col·lectiva, en família, talment com corresponia a la narració oral original, i es va convertir en un vertader competidor de la ràdio abans de la seva difusió per aquest mitjà, ja que les rondalles encara eren vives en la cultura popular, que així es va reforçar.

Qui ha fet més mal a les rondalles ha estat, però, la cultura audiovisual moderna que ha perjudicat en general la cultural de transmissió oral. La conseqüència pitjor d'aquesta nova cultura ha estat l'empobriment del llenguatge col·loquial, i encara més perquè a les «Rondaies» d'Antoni M. Alcover aquest presentava una forma molt recarregada.

Però els personatges de les rondalles populars no queden gens malament davant els dels dibuixos animats, molts dels quals hi tenen l'origen. Ja s'han fet adaptacions de les «Rondalles» al llenguatge dels còmics i si tenguéssim mitjans de comunicació propis se'n podrien fer més adaptacions, tant per als infants com per a totes les edats.⁷ (15/04/96)

⁶ Als dos primers discs, *single* o senzills, hi havia *L'Abat de la Real* i *Ous de somera*, a un, i *La flor romania*, a l'altre. Les cassetes formaren 32 cintes que contenien 86 rondalles i foren editades per l'Editorial Moll i la COPE (1995). Posteriorment, es varen treure 51 rondalles en 24 cintes, amb les veus de la Companyia Zanoquera Alfaro, sota la direcció de Joan Mas, publicades per Blau Edicions, Radio Mallorca i Editora Balear.

⁷ Aquesta contradicció entre les contarelles i la cultura audiovisual no era absoluta gràcies a les il·lustracions dels germans Josep i Francesc de B. Moll i, després, de Miquel Salvà i Ramon Cavaller que, especialment en el cas de les primeres, han arribat a formar la visió que han tingut moltes generacions de la cultura tradicional pròpia. Una passa més envant la va fer l'edició de les rondalles

VIII Pago - paó

En l'ús corrent del català a Mallorca ha desaparegut la paraula *pago*, substituïda pel castellanisme **pavo real*.

Tant *paó* com *pago* són paraules d'origen llatí (de PAVONEM l'una i de PAVUS, l'altra, com els castellà antic *pavón* i el modern *pavo*). La primera és nascuda a Catalunya i l'altra a Mallorca i València i incorporada al català quan arribà aquí fa set segles.

Paó es troba usat a Mallorca ja per Ramon Llull i *pago* s'incorporà al català al segle XIV, fins al punt que l'usaren pertot els millors escriptors, com Bernat Metge i Francesc Eiximenis, al costat de *paó*.¹

A la documentació medieval mallorquina domina la forma *pago*,² tant a Mallorca com a la resta del nostre àmbit lingüístic, encara que *paó* apareix de tant en tant.³

Originàriament *pago* no tenia femení (així, en una cita de 1408, es diu «pagos, entre mascles y fembres»⁴ i «dos pagos, mascle e famella», a 1492),⁵ per això s'usà el de *paó* que és *paona* («dues pahones e hun pago», 1470; «una pahona ab

mallorquines en còmic i finalment ha estat superada quan l'any 1999, l'empresa Block mèdia ha publicat la primera rondalla interactiva o multimedia en CD, *L'amor de les tres taronges*. Aquí s'ha produït, però, una separació de l'argument, que s'ha mantengut, i el llenguatge dialectal, a hores d'ara en part definitivament desaparegut.

¹ Vegeu DCVB i DECLC, s.v. *paó*. Coromines hi diu: «és versemblant que els sarraïns n'hi duguessin des de l'Iran i altres països asiàtics, i que alguns hi vagin criar en les alqueries d'aqueixos climes nostres bastant càlids», DECLC VI, 242, 12-16.

² «pago», ARM, P, A. Constantí, P 2473, f. 58 (27-8-1435); «un parell de pagos», ARM, P, C-2471, f. 68v (19-9-1437); «pagos», ARM, AH 4805, s.f. (1457); «un ventall de plome de pago» (1466) ARM, I-2574, f. 79v; «Item, un ventall de plome de pago», ARM, P, C-174, I 2574, f. 79v (19-8-1476); «pagos», ARM, P-451, f. 23 (1496); *Libre de la benaventurada vinguda* (1452), p. 33. Coromines només en dóna una cita a Mallorca, d'un document sobre una prohibició de «menjar pagos» (1420) BSAL II, 222b.

³ «carrer de na Pahona» (1348), BSAL XXVI, p. 103, «pahó», ARM, Su-28, f. 181 (13-9-1384); «Item, unum pahó», «Item, unam pahonam», ARM, P, R-25, f. 19 (23-6-1396); «dues pahones e hun pago» (1470), ARM, C-174, f. 110; «una pahona ab tres pahons petits (...) una oca ab tres novelles» (1490), ARM, T-856, f. 129r. «dos ventalls de ploma de pallo» (1496), ARM, P-451, f. 380r.

⁴ M. Aramon, castell d'Uixafava.

⁵ ARM, P, N-1, f. 212 (18-11-1492).

tres pahons petits», 1490).⁶ Finalment es va crear un femení *paga* («dos pagos e tres pagers», 1459),⁷ usat arreu i fins no fa gaire a Mallorca. Els diminutius són *pagonet* i *paonet*.⁸

Està documentada a Mallorca la forma *paio* amb *i* antihlàtica, amb una grafia ultracorregida («palló», 1496).⁹

El nom del *paó* serví per anomenar una casta de colom, l'anomenat *colom paoner* (1327)¹⁰ o *coloma paona* (1437),¹¹ perquè devia estufar la coa com l'altre animal.

Naturalment, trobam el nom *pago* a la toponímia mallorquina: *es Pagos* (Porreres), *sa Murtera des Pago* (Manacor)¹² i a moltes expressions referides a l'estuferia o ostentació orgullosa, a les quals també es fa referència mitjançant l'*indiot*, que també s'estufa.¹³

Una cita divertida i més moderna de *pago* ens la dona el Dr. Fiol al seu dietari quan fa referència a «los enfados de ser fuit el *pago* del galliner y de haver trobat mort el indiot» (1782).¹⁴

La semblança de la primera part del nom castellà de l'animal, *pavo real*, amb *pago*, normal perquè tenen un mateix origen llatí, ha afavorit la seva difusió. I el

⁶ ARM, P, C-174, f. 110 (13-7-1470); ARM, P, T-856, f. 129 (1490) (aquest darrer inventari també recull «una oca ab tres novelles»).

⁷ ARM, P, P-450, f. 58 (1459). «Paguers» és una ultracorrecció de l'emudiment de la *-r-* en el grup final *-rs*.

⁸ «Item, vuyt pahonets petits», ARM, P, C-174, f. 78 (9-6-1466); també a Catalunya: «pagonets», Miquel Agustí, *Llibre dels Secrets de d'agricultura...*, f. 158 (1617).

⁹ «Primo, dos ventalls de ploma de palló», ARM, P, A-143, f. 380 (1496).

¹⁰ «colom paó», Catalunya, DCVB, s.v. *colom*.

¹¹ «Item, colomes paones, dotze», ARM, P, A. Contestí, P-2471, f. 75 (19-9-1437).

¹² Vegeu DECLC VI, 242, 16-19, I J. Mascaró (amb F. de B. Moll), *Corpus de Toponímia de Mallorca*, s.v., mapa 2818.

¹³ «Envanit o estufat com un pago»; també, «Es ser ploma de pago»: 'esser distingit, esser dels primers'; DCVB, s.v. *paó*. «Es pago, porque és hermós, / fa una volta i s'estufa, / se mira es peus i s'arrufa: / així vos ne pendrà a vós.» (Búg) Rafael Ginard, *Cançoner popular de Mallorca II*, §107, p. 9. Guillem Roca parafrasejà aquesta glosa popular en la seva *Faula del pago* i el corb: «Es pago amb so corb un dia / se provaven a volar. (...) faça sa volta d'es pago, / que en mirar-se es peus s'arrufa.», Guillem Roca i Reus, *Poema satíric contra el vici i mala costum del beure* (1882), editat a cura de Jaume Vidal, Palma, 1973, p. 108.

¹⁴ A. Pons, *Noticiari del Dr. Fiol*, BSAL, XXV. També hi trobam referències de l'ús d'*aneda*, abans de la seva evolució en *ànnera*: «Aporta paner figues y un poll anade», «Se anade (...) es morta, essentse tirada per el balc del jardí» (1786) (BSAL XXV, p. 48, 49).

fet que el *pago* o *paó* s'hagi convertit en un animal decoratiu també ha afavorit l'aplicació de l'adjectiu *real*. Però això no justifica la substitució dels mots *pago*, *paga*, *paó* i *paona*, per un castellanisme que en aquest cas és inadmissible. (22/04/96)

IX

Què significa que una paraula no sigui al diccionari?

L'aparició del nou *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, a pesar que ja ha estat comentada en aquesta secció, segueix essent motiu de consultes, especialment sobre el significat que té que una paraula qualsevol aparegui a un i no a un altre dels diccionaris existents.

Per contestar, primer farem una classificació de les paraules, per mirar en quin diccionari es poden trobar i després explicarem les característiques de cadascun dels diccionaris que hem anomenat i de qualcun altre i què vol dir si una paraula no s'hi recull.

Les paraules o, millor dit, les unitats lèxiques, ja que n'hi ha de formades per més d'una paraula, es poden classificar segons qui les usi i segons en quin moment s'usin. Això vol dir que, per una banda, hi ha unitats lèxiques usades pertot, per tothom i en qualsevol circumstància i, per una altra, unitats lèxiques no generals, que són la majoria en qualsevol idioma.

Les unitats que no són generals són les que només usa gent d'una zona, d'un grup social o professional, d'una edat o d'una època determinades. Aleshores tenim unitats dialectals, expressions d'argot, tecnicismes i paraules antigues o arcaïsmes.

Hi ha també paraules que s'empren segons amb qui parlem, segons de què tractem, què vulguem aconseguir i també segons per quin mitjà ens expressem (oral, escrit, estil literari, etc.), és a dir, segons el registre lingüístic o estil que fem servir. Aleshores, tindrem un lèxic quotidià o especialitzat, més o menys vulgar o culte, o un de periodístic, televisiu, literari, etc.

Ara bé, cap diccionari no pot recollir totes les unitats lèxiques d'una llengua, de tantes que n'hi ha, perquè contínuament se'n formen al mateix temps que se'n perden. Per això, i perquè no els necessiten més que els especialistes, no se solen publicar diccionaris que pretenguin ser exhaustius. A pesar d'això, la llengua catalana és de les poques que en tenen, el *Diccionari català-valencià-balear*, que, juntament amb l'obra de Ramon Llull, és la gran aportació de les Balears al català, gràcies a Antoni M. Alcover i F. de B. Moll.

L'alternativa són els diccionaris especialitzats en un aspecte de la llengua: diccionaris generals o d'ús, terminològics, ideològics, històrics, etimològics, enciclopèdics, regionals, d'argot, de pronunciació, de rima, inversos, de sinònims i antònims, de parònims, multilingües, de refranys i frases fetes, de freqüència d'ús, de dubtes, d'abreviatures, d'antropònims, de topònims, d'imatges, etc.

Els diccionaris més corrents són els de consulta de la majoria de la gent, els diccionaris generals de la llengua contemporània. S'hi troba el lèxic general comú a la majoria de les varietats de la llengua i el d'ús més freqüent de cadascuna d'aquestes varietats, amb indicació de la varietat a què pertanyen. En una paraula, el vocabulari que està a disposició de tothom i que es considera que s'ha de conèixer a través de l'obra, encara que de vegades la seva difusió original sigui petita.

Quan un diccionari general és obra d'un organisme amb categoria i autoritat reconeguda, aleshores es parla d'un diccionari normatiu, punt de referència per a establir una obra de consulta sobre el llenguatge general o estàndard i altres formes d'ús no general però que també siguin patrimoni comú.

Què queda fora del diccionari general? Doncs, les variants de poca difusió del lèxic recollit com a general, les unitats pròpies de varietats usades per massa poca gent, incloent-hi les paraules tècniques massa especialitzades, les formes pròpies del llenguatge informal, encara que sovint s'usin molt, i les paraules d'altres idiomes encara no acceptades, perquè fan oblidar-ne de pròpies o són massa noves per assegurar el seu manteniment.

Aquestes unitats que no són al diccionari general no s'han d'usar mai? Col·loquialment es poden usar sempre i els escriptors tenen llibertat d'incorporar-les a la literatura segons el seu parer.

Però en els texts de més difusió cal tenir en compte les dificultats de comprensió que l'ús d'un mot de poc ús pot comportar. Igualment cal no oblidar que la major difusió d'un missatge sovint comporta una major formalitat, cosa que és una limitació a l'ús d'unitats lèxiques del llenguatge informal, sobretot vulgarismes, formes col·loquials i formes de grups marginals.

El primer diccionari general del català va ser el que publicà el 1932 Pompeu Fabra, sota els auspicis de l'IEC, com a diccionari provisional fins que se'n publicàs un de més definitiu. La provisionalitat, però, ha durat, 63 anys, per culpa de la guerra de 1936 i de la persecució del català pel règim franquista, circumstàncies que el varen convertir en el diccionari normatiu definitiu, fins al punt que, erradament, qualcú va arribar a pensar que només es podien considerar correctes les paraules que hi fossin.

El primer diccionari, inacabat, que havia volgut recollir la llengua de les Balears, Catalunya i València havia estat obra d'un mallorquí, Josep Taronjí (1878).

L'any passat va sortir el nou *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC, molt augmentat respecte al de Fabra, ja que els criteris d'inclusió de paraules s'han fet menys estrictes i han evolucionat amb la societat (per exemple, abans, per a l'acceptació d'una paraula es donava molta més importància a la tradició del seu ús literari i també hi havia prejudicis sexistes i racistes).

En el nou diccionari ja s'ha pogut tenir en compte el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, sobretot, i s'hi han incorporat uns quants centenars de mots de les Balears, que abans no hi eren per ignorància i que, com els altres considerats apropiats per a l'ús general, no es distingeixen amb res que indiqui el seu origen. També s'hi han tengut en compte els estudis de terminologia moderna existents. Però el nou diccionari encara és provisional, ja que l'IEC està treballant, amb un cabal immens de material, en el «Diccionari del català contemporani».

X

L'Associació per la Cultura de Mallorca

Dia primer de maig de 1923 es va reunir per primera vegada la junta general de l'Associació per la Cultura de Mallorca (ACM), va ser el primer cop, des de la secció mallorquina de Nostra Parla, que els mallorquins s'associaven per la seva llengua, la seva cultura i el seu autogovern, part damunt diferències polítiques.¹

L'associació s'hagué de dissoldre l'octubre del 1936 amb la victòria de la sublevació espanyolista, els seus membres més coneguts s'hagueren de retractar públicament de les seves idees i fou afusellat Emili Darder, que n'havia estat president diverses vegades. Però va renèixer l'any 1962 amb l'Obra Cultural Balear, entre els fundadors de la qual eren antics socis de l'ACM Miquel Marquès, Francesc de B. Moll, Miquel Fullana, Pau Alcover, Miquel Forteza, Guillem Colom, Gabriel Cortès, Joan Pons i Marquès, Andreu Crespí, Ignasi Rotger, Miquel Arbona i Josep Forteza-Rey i els altres no ho podien haver estat per edat.

L'objectiu de l'ACM es resumia en el seu nom i les seves activitats s'havien de basar en «l'amor a Mallorca, la seva història, la seva llengua i els seus

¹ Sobre l'ACM vegeu Isabel Grana, *La cultura a Mallorca (1840-1936)*, Quaderns d'Història Contemporània, 10, Ed. Documenta Balear, 1998.

costums». S'organitzà a part de qualsevol partit polític, de manera que hi podia pertànyer tothom qui acceptàs els seus objectius i així va ser. Va ser presidida per l'historiador Elvir Sans, el metge i polític Emili Darder, el científic Miquel Massutí i el químic Josep Sureda i Blanes i en foren socis altres destacades personalitats mallorquines.

Segons el seu reglament els objectius concrets eren el foment de la celebració de «Diades de la Llengua», la publicació d'un butlletí informatiu i cultural, l'organització de premis literaris anuals, la cooperació en les festes populars perquè tenguessin una orientació cultural i de caràcter mallorquí, l'organització de cicles de conferències a la capital i als pobles, l'edició en català d'obres noves d'autors mallorquins i de traduccions, la instal·lació de biblioteques populars, la cooperació en la normalització de l'ús del català i la creació d'altres serveis per la cultura de Mallorca.

Va tenir delegacions a Felanitx, Sóller, Inca, Capdepera i Pollença. Organitzà cursos de català, concursos literaris, conferències d'història, arqueologia i art, homenatges i commemoracions, exposicions sobre higiene, de llibres, de flors a la Llonja, etc.; defensà el patrimoni històric i arquitectònic; publicà un butlletí, la revista «La Nostra Terra», llibres d'història bàsica d'alguns pobles, conferències, un almanac i una ortografia catalana i es preocupà perquè la normativa catalana incorporàs la varietat mallorquina.

Fundà les associacions juvenils «Joventut Escolar» i «Al·lots de Muntanya» i promogué la creació de càtedres d'estudis baleàrics a les tres illes balears.

Va fer gestions, infructuoses, per aconseguir que s'ensenyàs el català a les escoles i l'any 1931 promogué l'Estatut d'Autonomia de les illes Balears.- (06/05/96)

XI

«Que vol res pus?»

Sovint sentim a les botigues la pregunta *«Vol algo més?» en lloc de «Que vol res pus?». L'any 1991 vàrem referir-nos sobretot a *res* sota el títol «Que vol res?» (Línia Directa II, pàg. 9) i ara ens demanen que parlem de *pus*.

Pus i *més* són sinònims que es combinen amb verbs («No cridis pus/més») i amb noms («Vols pus/més sopa?»). Però mentre que *més* s'usa a tota casta d'oracions, *pus* només s'usa fent negacions, preguntes, plantejant un dubte o

posant condicions: «Fills de la Pàtria, fora badar pus», A. M. Alcover; «Si crides pus, t'escanyaràs»; «Quan ploqui pus, podran regar».

Aquest repartiment de funcions entre *més* i *pus* és igual que es produeix entre *molt* i *gaire*: «Hi ha molta gent», «No n'hi ha gaire». *Res* i *gens* tampoc no s'usen en afirmacions.

Pus s'usa també a respostes acurçades: per exemple, en el context adequat, «Pus!» equival a «No me'n posis pus!», i «Pus?» a «Te'n pos pus?». És un cas semblant a «Prou!», que vol dir «Ja n'hi ha prou!», i a «Prou?», per «N'hi ha prou?», usats per demanar si una quantitat basta o per afirmar-ho.¹

Pus ha anat reculant davant *més* i es pot dir que només es conserva a les Balears, ja que a altres bandes (el Rosselló i Girona) s'empra tan sols en expressions fetes. La causa principal ara és l'anivellament amb el castellà, que només té *más*.

Pus ve del llatí PLUS, que ja volia dir 'més'. En canvi, *més* prové del llatí *magis*. De *pus* tenim, doncs, el català *pus*, els occitans *plus* i *pus*, el francès *plus* (que es troba en el nom d'un canal de televisió de propietat francesa) i l'italià *più*. I de *magis* tenim el català *més*, l'occità *mai*, el francès *mais*, el portuguès *mais*, el romanès *mai* i el castellà *más*.

Curiosament, a partir de la forma *plus*, en l'occità popular s'ha creat *plus*, *plussa*, *plusses*, *plussas* davant noms: «Avèm pas plussa de farina» 'no tenim pus farina', «Voldriam d'uòus, n'avèm pas plusses» 'voldriem ous, no en tenim pus'. Una cosa semblant ha passat en català, a algunes àrees, amb *gaire* (admès com a correcte) i *força* (encara no admès): «Que hi ha gaires persones?», *«N'hi ha forces».

Notem que *pus* s'usa a l'expressió de temps *pus mai* i *pus mai més* i també a l'expressió *i pus* 'i res més' (acurçament de *i res pus* i aquest de *i no-res pus*). *Plus*, com a nom, té el valor de 'sobresou'. També hi ha *plusvàlua* i el llatínisme *plusquamperfet*.

Per acabar, doncs, a les Balears, convendria seguir usant *pus* en lloc de *més* a les negacions, condicions, dubtes i preguntes i deixar *més* per a les afirmacions.- (06/05/96)

¹ En francès usen *plus* amb el mateix valor («Plus d'essence» 'no hi ha benzina', a un cartell d'una benzineria).

XII

Homenatge a Maria Antònia Salvà

L'atenció a la poetessa mallorquina Maria Antònia Salvà de què és objecte actualment a Barcelona és motiu perquè en parlem.

Salvà va ser una dona culta de família de senyors rurals, que, encara que nada a Palma, va viure molt de temps al camp, a la seva possessió llucmajorera de s'Allapassa. A la seva obra representà l'experiència de la seva unió íntima, ingènua i directa amb aquest camp, fixant-se en cada detall i amb un llenguatge que domina amb tota naturalitat i espontaneïtat, com sense gens d'esforç, el qual, per això, només podia ser català.¹

Aquest lligam de la seva obra amb la terra fa que la seva lectura sigui un camí perfecte perquè el lector també s'hi identifiqui, com amb un contacte directe, fins al punt que molts dels seus poemes són un instrument didàctic perfecte per conèixer la Marina de Lluçmajor en tots els seus aspectes, com saben a l'institut llucmajorer que porta el seu nom.

Al començament de la guerra civil, les idees religioses feren posar Maria Antònia Salvà contra la República, però quan començaren els atacs a la llengua catalana va rectificar la seva postura, ja que destacà per la lleialtat a la llengua del seu país i per les lloances que li dedicà sempre, com en el poema «A la llengua pàtria», escrit amb motiu del centenari de la Renaixença, que reproduïm parcialment:²

Salut, oh llengua rica d'harmonies,
que en la maror has sortejat l'escull
del desafecte greu, beneïta sies,
llengua de l'Alt En Jaume i Ramon Lull.
Princesa de florides primaveres,
castell que es resisteix als enderroc,
mercès, oh llengua pàtria, que em volgueres
al teu servei humil de ventafocs.

A Mallorca entre 1948 i 1955 es publicà el recull de les principals obres de Salvà i si no ha rebut més atenció ha estat per deficiències de la política cultural de què han estat víctimes els mallorquins massa temps.

¹ Vegeu, *Lectures de Maria-Antònia Salvà*, a cura de Lluïsa Julià i Capdevila, Barcelona, 1996.

² «La Nostra Terra» (1933), p. 126.

L'interès per l'obra de Salvà a Catalunya és benvingut, perquè es pot dir que no havia existit fins ara, fora de l'admiració que li tengué el gran poeta Josep Carner, amb qui coincidí en el domini de l'idioma i amb qui es complementava, ja que ell representava la vida ciutadana i cosmopolita.

A més de la poesia, destaca també la tasca de traductora de Maria Antònia Salvà de l'occità, de l'italià i del castellà al català. Fet i fet, finalment ha estat reconeguda com la gran poetessa del nostre segle, a l'altura de la gran novel·lista Víctor Català (Caterina Albert).- (13/05/96)

XIII

L'indiot i el blat de les Índies

Amb motiu de la referència que a una Línia Directa anterior vàrem fer a l'indiot, ens demanen que parlem del nom d'aquest aucell.

Quan aquest animal es va dur a Europa, per anomenar-lo, aquí vàrem tenir en compte el seu origen, Amèrica, quan encara es deia les Índies: *gall de les Índies*, *gall d'Índia* i *polla d'Índia*.

Llavors, *d'Índia* es va interpretar com una única paraula, un adjectiu. Ara bé, els adjectius esdrúixols acabats en *-ia* són sempre femenins i els corresponen uns masculins acabats en *-i* i per això es va perdre la darrera vocal i va quedar el nom *gall dindi*.

La referència a les Índies per anomenar l'animal també s'ha emprat per donar nom a una planta igualment d'origen americà: el *blat dindi* o *blat de les Índies* (observau-hi de passada la presència de l'article *les*).

En aquest segon nom hi ha hagut una aglutinació en de lesindris igual com a *dindi*, perquè s'ha oblidat l'origen geogràfic de l'animal i la planta. Aquesta mateixa planta a altres llocs es diu *blat de moro*, *dacsa* (València i Eivissa), *panís* i *moresc* (originàriament *blat moresc*, com es diu *figuera de moro* i *figuera de cristià* i com es deia *cristianesc* per *cristià*).

A pesar de la diversitat, totes aquestes denominacions parteixen de noms existents a tot el català abans de l'arribada de l'animal, en general noms d'altres cereals (*blat*, *panís*, *dacsa*).

I amb un sufix *-ot* que es troba pertot (a Mallorca, per exemple ha format *annerot*, primer *anedot*, d'*ànedà*), es va formar *indiot*, i *titot*, procedent de *tita* i usat a Tortosa i València.

Sobre el nom *indiot* convé dir a més de a les Balears també s'usa a la banda dels Pirineus i arreu s'ha deformat en *endiot*, per diferenciació entre les dues i

(però no a *sa Indioteria*). Una teoria interessant, que la història hauria de confirmar, és la que manté Joan Coromines, segons el qual el nom *indiot* es va difondre a través del cabotatge des de Mallorca per la mar Adriàtica i les llengües eslaves fins al rus *indiuk* i, tal vegada, al francès *dindon*.¹

Com hem dit, a Mallorca es va dir primer *gall d'Índia* i *polla d'Índia* i, després, *gall dindi*. Ens ho mostren el dietari del Dr. Fiol (1782), on també s'usa *indiot*, els diccionaris fets a Mallorca al segle passat i les *Rondaies Mallorquines* d'Alcover, on trobam diverses mostres de l'ús de *gall dindi* al segle XX.²

El castellà ha estat l'única llengua que a Europa (no a Amèrica, on li diuen *guajalote*) ha donat a l'animal el nom que s'hi aplicava al pago: *pavo*, i per distingir els dos animals ha creat *pavo real*. La carambola, com vàrem veure, a la fi ha acabat perjudicant l'ús de *pago* i *paó* en català, cosa que hauríem d'evitar.³ (13/05/96)

XIV

Josep Mascaró Pasarius (1923-1996)

No podem deixar de dedicar unes línies al menorquí i mallorquí d'adopció, Josep Mascaró Pasarius, amb motiu de la seva mort, pel seu llegat a la nostra cultura. La major part de les seves obres són estudis sobre el nostre malmès patrimoni arqueològic i importants mapes, resultat d'un treball de camp incomparable, que només poden fer els qui es mouen per l'amor apassionat envers l'objecte d'estudi.¹

¹ DECLC.

² «gall d'indi», *Rondaies Mallorquines* X, p. 70; «gall d'indi farcits», *ibid.*, XXI, p. 44; «sa pitera d'un gall dindi rostit», XXII, p. 35. «un gall de indi dels mes grossos», «una polla de indi grassa y grosa», «una indiota», Antoni Pons, *El dietari del Dr. Fiol*, BSAL XXII, p. 360; «tres indiots per Dotze pesetes», «un tros de gallina de indi farcit», p. 446. (mesclat amb cites de «indiot» i «indiota»).

³ *Pago* i *paó* es varen tractar a la LD VIII d'aquest volum.

¹ L'aportació de Mascaró és semblant a la de mossèn Antoni Pons, amb la seva obra de divulgació *Història de Mallorca*, 7 vols., Palma, 1964-1972, amb la qual va fer de lligam entre el procés de recuperació nacional anterior a la guerra del 1936 i el posterior, durant la mateixa dictadura franquista. Pons havia començat publicant les *Constitucions i ordinacions del Regne de Mallorca* des de 1932 i altra documentació per conèixer l'autogovern històric de les Balears, amb unes introduccions ben clares en aquest sentit, dins el Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. Cal dir que va deixar

El *Corpus de toponímia de Mallorca* és un altre fruit del seu gran mapa de Mallorca i de la seva activitat de promotor cultural en la qual, gràcies al seu caràcter, aconseguí la col·laboració de tots els especialistes, entre els quals cal citar, en aquesta obra, F.de B. Moll, que s'hi encarregà de l'explicació de l'origen, significat i pronunciació de molts de noms de lloc de l'illa.²

Com a resultat del caire interdisciplinari de la seva activitat, és el volum primer de l'obra *Onomasticon Cataloniae*, sobre els noms de lloc de les Balears, fet en col·laboració amb Joan Coromines. Coromines necessità Mascaró perquè per aclarir el significat dels noms de lloc més antics, procedents de llengües ja desaparegudes, sovint és imprescindible el coneixement directe del lloc a què es refereixen, i Mascaró coneixia les Illes pam a pam i n'havia estudiat els topònims a la cartografia antiga.³

Ja s'ha comentat l'origen de l'interès de Mascaró per la història: als vuit anys, no el va convèncer una explicació mitjançant una llegenda de l'origen d'un monument megalític menorquí i va començar a investigar pel seu compte i va convertir la seva vida en una aventura de recerca. Aquest començament ens ha de recordar per força el de Pompeu Fabra com a fixador de la llengua catalana moderna, que inicià els seus estudis tot sol als 16 anys igualment en no trobar respostes a les seves preguntes.⁴

Un altre fruit de l'activitat de Mascaró com a coordinador i editor és la gran *Història de Mallorca*, obra dels principals especialistes que va omplir un buit cultural en l'època franquista i que encara és obra de consulta imprescindible. Pel tema de la nostra secció, cal recordar que en aquesta obra, que és una verdadera enciclopèdia temàtica, hi ha un estudi de Francesc de B. Moll sobre el català de

inèdita una biografia del bisbe liberal Bernat Nadal Crespi (1745-1818) que la censura eclesiàstica franquista li va impedir de publicar.

² *Corpus de toponímia de Mallorca*, 6 vols., Palma, 1961-1962.

³ Coromines, J.-Mascaró, J., *Onomasticon Cataloniae. I. Toponímia antiga de les Illes Balears*, Barcelona, 1989. Cal dir que en l'apartat dels arabismes, l'obra de Coromines ha estat molt criticada (vegeu la recensió de l'arabista Carme Barceló a BSAL 48 (1992), p.369-371). Mascaró abans ja havia col·laborat amb Coromines en diferents treballs publicats sobre toponímia balearica. Mascaró també va publicar una sèrie d'articles de divulgació toponímica i cartogràfica al diari *Baleares* (8-5-1981 al 13-5-1981).

⁴ Ha estat fonamental per al seu coneixement i conservació la tasca de catalogació del patrimoni arqueològic, prèvia a la declaració de la seva protecció oficial (teòrica), relacionada amb la tasca cartogràfica i toponímica. Vegeu, sobretot, *Els monuments megalítics de l'illa de Menorca* (1958) i *Prehistòria de les Balears* (1968).

les Balears i un de Josep M. Llompart sobre la literatura contemporània a Mallorca.⁵

Un darrer aspecte de l'activitat de Mascaró que li hem d'agrair és el treball de recerca, encara inèdit, sobre els noms de lloc de les Balears en els mapes balears medievals, també dits cartes de navegació, i d'altres. Juntament amb l'obra de Ramon Llull, aquestes cartes són la principal aportació a la cultural mundial que ha fet el nostre país i que, a pesar d'això, segueix mereixent tan poca atenció que no hi ha cap museu sobre les Balears i les arts de la mar.⁶

Pels seus estudis a les tres illes, pocs han merescut més que Mascaró Pasarius la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma que no fa gaire havia rebut.- (21/05/96)

XV

Canvis del nom de pila segons el text?

En una telefonada ens demanen que comentem l'ús que de vegades es veu avui en dia que el nom d'una persona aparegui en català o castellà segons la llengua del text.

El comunicant diu que troba absurd aquest canvi de nom i també l'hi trobam, encara que n'hi ha d'altres, d'absurds. Així, en un text en un altre idioma que no fos el castellà trobaríem també en castellà el nom d'una persona de llengua catalana.

⁵ *Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró, 5 vol., Palma, 1970-1975. L'estudi de Moll és un precedent de l'obra del mateix autor *El parlar de Mallorca. Característiques pròpies. Comparació amb el català continental, amb el menorquí i amb l'eivissenc*, Barcelona, Barcino, 1980, encara que en aquest no se citi ni a la bibliografia.

⁶ Aquesta obra és la conseqüència dels seus treballs cartogràfics, molt relacionats amb els arqueològics, amb uns mitjans de transport elementals (a peu i bicicleta): *Mapa General8 de Menorca*, Maó, 1946-1951, 14 làmines i 2.983 topònims, i altres dos de menors de Menorca (1976, 1982) (d'on varen sortir el *Nomenclátor de Menorca. Catálogo de accidentes de la costa. Catálogo de fincas rústicas y breves notas arqueológicas*, Ciutadella, 1953, i el *Corpus de toponímia de Menorca (distribució geogràfica dels topònims pre-romans, llatins, germànics, mossàrabs i catalans*, inèdit, Premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans, 1983); i *Mapa general de Mallorca*, Gràfiques Miramar, Palma, 1952-1962, 55 làmines i 16.500 topònims, recollits al *Corpus de toponímia de Mallorca*. Sobre la cartografia medieval mallorquina, vegeu Julio Samsó, *La cartografia mallorquina*, dins «L'Avenç» 41, setembre 1981, p.37-42. J.Rey-E.García, *La cartografia mallorquina*, CSIC, Madrid, 1960. Cal no confondre els portolans (descripcions de la costa des del mar, amb topònims, per a ajudar els mariners) i les cartes de navegar (amb rumbos i topònims).

Ja vàrem comentar que només es tradueixen els noms de membres de dinasties i de papes i que uns quants noms de personatges històrics tenen una forma pròpia en català. A pesar d'això, també hem vist a papers d'informació turística que en la versió alemanya i anglesa, per exemple, quan es vol deixar sense traduir, posem per cas, el nom de *Jaume I*, escriuen... *Jaime I*, en castellà!¹

L'origen de totes aquestes incongruències és la situació que els especialistes anomenen de *diglòssia*, i del seu equivalent cultural, la *dinomia*.² Aquesta situació consisteix en la substitució de la llengua i la cultura d'un lloc en els àmbits formals i socialment principals per unes altres de dominants. D'aquesta manera, a l'àmbit privat una mateixa persona s'anomenarà *Joana* i més formalment, *Juana*. Això d'alternar el nom en dos idiomes arriba que es fa com una cosa normal, perquè ja no es recorda que ve de la prohibició, que ja no existeix, d'usar el català a la documentació oficial, ni tan sols el nom.

La presentació dels elements d'una cultura subordinada davant les altres cultures a través de la llengua dominant té el nom d'*interposició*, com també estudiar idiomes a través de la llengua dominant. La gent que pertany a la cultura subordinada es veu a si mateixa només a través de la cultura i la llengua dominant. I la gent d'altres cultures només identifica la cultura subordinada a través de la dominant i la seva llengua, això si sap que existesqui. No cal dir que aquest problema d'autoidentificació és greu en un país com el nostre, que viu del turisme, a pesar que es basi en el paisatge i el clima.³

La conducta correcta en l'ús del nom el donen, doncs, les persones de les cultures no subordinades, les quals tenen una única forma de nom, en la seva llengua, naturalment. I nosaltres, ves si no, hem de fer conèixer la nostra cultura arreu del món directament i amb els nostres noms. Per això, podríem començar fent coincidir el nostre nom oficial, si el tenim en castellà, amb el vertader, el que ens identifica com a mallorquins, menorquins o eivissencs.- (21/05/96)

¹ Hi ha qui rebutja la traducció dels noms de membres de dinasties per remarcar el seu caire estranger (especialment per anomenar els reis de dinasties que no s'han arribat a integrar al país sinó que l'han volgut sotmetre).

² Muriel Saville-Troike, *The ethnography of Communication*, Blackwell, Oxford, 1982; Isidor Marí i Mayans, *Contactes entre cultures: convivència o conflicte?*, Encontre La Cultura a les Balears, Obra Cultural Balear, 1987. Observau que *dinomia* du l'accent damunt la *i* de *-ia*.

³ Vegeu Ll. V. Aracil, *Sobre la situació minoritària*, dins *Dir la realitat*, Barcelona, 1983, p. 176-206.

XVI

Volen dir res, els llinatges?

Un aspecte de l'idioma que agrada, com demostra que sigui objecte de consulta sovint, és el de l'origen dels llinatges o cognoms, sobretot descobrir què signifiquen en el cas d'aquells que pareix que no volen dir res.

Un llinatge és un nom propi, això vol dir que allò que anomenam en usar-lo és únic: una persona, un grup de persones parentes (formant part d'una línia de descendència, d'aquí el nom *llinatge*, paraula relacionada amb *línia*), un lloc, etc.

Aquesta relació especial entre una persona o un lloc irrepetible i el seu nom té com a resultat que aquest nom es vegi de manera molt diferent dels noms comuns, que es donen a coses repetides (*taula*, *peix*, etc.). El significat dels noms propis és únic, tant que es pot dir que no en tenen sinó que només mostren directament la persona o el lloc que els duen o la classifiquen dins una família. És per això que sorprèn el descobriment que un llinatge o un nom no tan sols fan aquesta funció sinó que també volen dir qualque cosa, perquè tenen relació amb un nom comú, un adjectiu, etc., corrents.

Encara ens sorprenen i fan somriure els noms indis, quan es tradueixen (per exemple, «Toro Assegut»), però tots els noms de persona, a tots els idiomes, al cap i a la fi són d'aquest estil, originalment; l'única diferència que hi ha és que arriba un moment que no els entenem. Per exemple, ningú no diria que *Ciceró*, el nom d'un gran orador clàssic llatí, tenguí cap. Doncs, sí, vol dir «ciuró», perquè ve del mot igualment llatí *CICER*, que es va posar com a malnom per un gra en forma de ciuró. I tampoc ningú no s'hauria pensat que tengués relació amb un sindnim de *pèsol* usat a Mallorca que és *xítxero* i sí, tenen el mateix origen.

Per tant, traduïts, molts de llinatges estrangers es converteixen en ben corrents: l'anglès *Miller* i l'alemany *Müller* volen dir simplement 'moliner', per tant, tenen relació de significat amb el nostre *Moner*, acurçament de *moliner*, com *Tamorer* (nom que es troba en el d'una travessa del carrer de Sant Miquel de Palma: carrer de Can Tamorer) és un acurçament de *tamborer*.

Un darrer comentari és que l'evidència de l'origen del llinatge desapareix si no el pronunciam amb la fonètica de l'idioma del nom sinó amb la del castellà o qualsevol altre, sobretot quan, com sol passar sovint, el llinatge no s'escriu d'acord amb l'ortografia moderna. Per exemple: *Farrarons*, es pot relacionar amb *ferro* i *ferrer* si es pronuncia en català, però no si es pronuncia a la castellana.

Ja per acabar, volem insistir en dues coses sobre els llinatges: primera, que, encara que ens hi hàgim arribat a avesar, no és normal tenir els llinatges en la

llengua del propi país i en canvi el nom en una altra; i, segona, que és absurd deformar el propi llinatge pronunciant-lo com si fos d'una altra llengua, per tant malament, o consentir que ho faci un altre.

Tan absurd és parlant en català pronunciar a la castellana el propi llinatge com fer-ho parlant en castellà o en qualsevol altre idioma, perquè és renunciar al lligam més personal amb la nostra cultura, és a dir, amb les generacions de qui l'hem rebut i amb les que el rebran. Evidentment, en tot això, els ensenyants, els mitjans de comunicació i els personatges públics, com els polítics, hi tenen una més gran responsabilitat.

Llinatges de professions

Són llinatges que són noms de professions actualment desaparegudes pertot o desconegudes al món urbà: *Ballester* ('soldat armat de ballesta' o 'fabricant de ballestes'), *Bover* ('que guarda bous'), *Cabrer* ('que guarda cabres'), *Calafat* ('que calafata barques'), *Claverol* (diminutiu del nom de qui guarda les claus d'un lloc), *Cotoner* ('venedor o fabricant de cotó'), *Darder* ('fabricant de dards, llances curtes per tirar'), *Falconer* ('que cria o guarda falcons'), *Ferretjans* (plural del nom de 'qui treballa en ferro o amb instrument de ferro'), *Flaquer* ('que té una fleca o hi fa feina, forner'), *Fornés* (plural de forner), *Gramage* ('advocat, escrivà'), *Gaita* i *Guaia* ('vigilant'), *Llaneras* (plural de llanera, 'dona que treballa la llana'), *Mayol* ('guardià de vinya'), *Marcé* ('botiguer'), *Marí* ('mariner'), *Mercant* ('comerciant'), *Moner* ('moliner', relacionat amb *Munar*, 'molí d'aigua'), *Muntaner* ('guardià de muntanyes o garrigues'), *Obrador* ('obrer'), *Ollers* (plural del nom de qui fa o ven olles), *Pallicer* ('que treballa pells'), *Plomer* ('que treballa el plom'), *Santaner* (*centener* 'que mana una companyia de cent homes'), *Sellés* (plural de seller 'que fa selles, selleter'), *Siquier* ('que distribueix l'aigua d'una síquia pública'), *Timoner* ('que mena el timó').

Són noms que indiquen el càrrec, civil o eclesiàstic, del primer que el portà:

Capellà, *Quetgles* (del plural de *clergue* 'home d'església', convertit en *querгле*), *Batle* i *Balle* ('administrador de la justícia reial'), *Marquès* ('títol nobiliari, governador d'un territori de frontera o marca'), *Rey* i *Reig* ('rei').¹

Són llinatges procedents de professions o càrrec d'origen més evident: *Ferrer*, *Forner*, *Majoral*, *Mercader*, *Mestre*, *Mestres*, *Monjo*, *Pastor*, *Sabater*, *Sastre*.

¹ *Balle* s'hauria d'escriure *Bal-le*, amb un punt volat per indicar que s'ha de pronunciar amb dues *l* i no amb una *ll*; també *Rul-lan*.

XVII

Un personatge mai prou conegut: Llull

Amb motiu de la reedició dels resultats de l'autòpsia feta aquest segle a les restes de Ramon Llull, conservades a la seva tomba de l'església de Sant Francesc de Palma, ens en demanen un comentari.

A pesar de l'impressionant monument que té dedicat Ramon Llull a l'entrada de Palma, entre el començament de l'autovia de llevant i el del passeig de Sagraera, i de centres culturals, la majoria de balears en general, no en saben gaire cosa i, en qualsevol cas, molt menys que els nostres avantpassats.

Ramon Llull, «fill gran de la nostra raça», en una expressió de començament de segle, principal aportació internacional de la nostra cultura i la nostra llengua, ha estat conegut durant segles al seu país com el «beat Ramon». Aquest nom popular ve dels segles que durà el seu procés de beatificació, sobretot per l'oposició dels dominicans, que no acceptaven ni l'originalitat de les seves idees ni la seva veneració popular, que va dur la seva imatge a moltes esglésies, capelles i capelletes de les Illes i que va afegir llegendes a la seva biografia.

Avui en dia se segueix admirant el sistema filosòfic de Llull, tal vegada encara més pels seus aspectes moderns, però ara sense l'oposició anterior, i es valora la seva obra, com a creador de la llengua literària catalana i per la seva extensió (unes 250 obres, de tots els gèneres i diferent extensió).

En un moment històric d'encreuament de cultures, amb l'expansió de la comunicació internacional per Internet, podem entendre millor que fa uns quants anys l'esforç internacionalitzador de les teories i de l'ús de les llengües, de Llull. Nat a la ciutat de Mallorca, fill de barcelonins, el 1232, tres anys després de la Conquesta de Jaume I, es trobà davant el fracàs dels intents dels dominicans de convertir, amb la Bíblia, al cristianisme els musulmans i els jueus, aleshores abundants a les Balears, i va crear un sistema per demostrar raonant la veritat de la seva religió.

Per difondre el seu sistema, va haver d'usar diferents idiomes: el llatí, com a llengua internacional europea i de la cultura; el català, com a llengua del seu poble; l'occità, com a llengua de l'altra cultura que li era més pròxima (recordem que els reis de Mallorca tenien súbdits occitans a Montpeller); i l'àrab, per discutir amb els musulmans. D'aquesta manera, per primera vegada es varen

tractar a Europa temes filosòfics, gairebé fins a Descartes, i científics en una llengua diferent del llatí: en català.¹

El fet d'haver usat el català per escriure tota casta de temes fins aleshores reservats al llatí i la qualitat, quantitat i extensió de les seves obres, convertiren Llull en el pare de la llengua literària catalana. Aquest llenguatge literari s'anà concretant a partir de les seves obres, perquè les d'abans no s'hi podien comparar ni en quantitat ni en qualitat.

Els seus esforços per difondre el seu sistema filosòfic i les seves activitats missioneres el varen fer viatjar per gran part d'Europa, Orient Pròxim i nord d'Àfrica, fins a les vellures (77 anys), des d'una Mallorca que, com ara, era un nuu de comunicacions.² Per això els ossos conservats són els d'una persona molt caminadora. El fet que en el seu crani s'hagi trobat un trenc ens recorda que va ser apedregat per uns musulmans al nord d'Àfrica quan hi predicava, però, contra la tradició, no va morir immediadament de les ferides, perquè el trenc és soldat.³

XVIII

Noms de fruits i fruites

Una consulta es refereix a noms de fruites tropicals i de fruits amb què es fan confitures i que també són anomenats a les gelateries, perquè se'n fa gelat.

Aquesta consulta té interès perquè és natural que la majoria de gent no conegui el nom, o la manera d'escriure'l, de molta fruita desconeguda aquí fins no fa gaire pel seu origen tropical i de fruits no existents a les Balears o no cultivats però que arriben com a ingredients de productes diversos.

¹ Els nostres avantpassats ja foren conscients de la importància que Llull escrit en català part de les seves obres tècniques rompen el monopoli del llatí: Ferran Valentí, en el primer precedent d'assaig d'història de la literatura catalana (c. 1450), equivalent al *Prohemio* del Marquès de Santillana, segons Martí de Riquer, diu que Llull «ha volgut tantes e tals coses en *lengua vulgar e materna* [català] *tractar e deduir*, jatsia [encara que] per donar a molts a entendre e a aquells ensenyar, haja en altres lengües tal doctrina escrita e posada», (M. de Riquer - A. Comas, *Història de la literatura catalana* II, 1980, p. 41).

² Llevat de Catalunya, i allà fins que el seu protector Jaume II perdé les Balears a mans dels seus parents de la Corona d'Aragó, Llull deixà la península Ibèrica al marge de tota la seva activitat.

³ Vegeu com a obra introducció actual, d'Anthony Bonner - Lola Badia, *Ramon Llull. Vida, pensament i obra*, Ed. Empúries, Barcelona, 1988; i la primera part (*Ambient històric i vida de Ramon Llull*) de l'obra d'A. Bonner, *Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)* I, Ed. Moil, Palma, 1985.

Hi afegirem el nom d'alguns fruits ja no gaire freqüents avui en dia i que molts de joves no coneixen, però sí els grans. En tots els casos, en lloc de fer-ne una descripció, posarem el nom equivalent en altres idiomes, si és gaire diferent del català, i el nom de l'arbre o arbust que produeix el fruit.

Són noms de fruits tropicals els següents, entre d'altres: Alvocat (ang. avocado, cast. aguacate), guaiaba (guaiaber), kiwi/actinídia (actinídia), litxi (litxi), mango (mango), papaia (papaier), xirimoia (xirimoier).

Són noms de cítrics no corrents: aranja, naronja (ang. grapefruit, cast. pomelo, toronja); aranja gran o grossa; poncí o poncem (ang. cider, grapefruit, cast. cidra); llima (ang. lime, cast. lima).

Són noms de fruits silvestres: gerd, gerdó (ang. raspberry, cast. frambuesa); maduixa, fraula, maduixot, fraulot (ang. strawberry, cast. fresa, fresón); agrassó, grosella, riba (ang. gooseberry, cast. agrazón, grosella); móra (ang. blackberry, cast. zarzamora); nabiu, mirtil, avajó (ang. blueberry, cast. mirtillo); aranyó (ang. sloe, cast. endrina, endrino).

Són noms d'altres fruits que convé recordar: atzerola (ang. azarole, cast. acerola), codony (ang. quince, cast. membrillo); gínjol (ang. jujube fruit, cast. azufaifa), guinda (ang. cherry, cast. guinda) (guinder); lledó (ang. hackberry, cast. almeza), festuc, pistatxo (ang. pistachio, cast. pistacho) (mata vera, pistatxer); nespla, nespra (ang. medlar, cast. níscola), serva (ang. service berry, cast. serba).

XIX

Les noves normes d'ús dels guionets

Les parts de les paraules formades per dues o més, és a dir, compostes, o formades amb un prefix i una paraula, de vegades s'escriuen juntes i de vegades separades per un guionet (-). Aprofitant la preparació del nou *Diccionari de la llengua catalana*, l'acadèmia de la llengua catalana, l'IEC, ha decidit fer més senzilles i coherents les normes d'ús d'aquest guionet. Com que han canviat, en un parell de setmanes explicarem com han quedat, atenent una sol·licitud.¹

Les paraules que poden dur o no guionet es poden classificar d'aquesta manera:

-Paraules formades amb prefixos: *pre-*, *co-*, *re-*, *ex-*, com *precristià*, *coincidir*, *refondre*, *exconseller*...

¹ Vegeu Institut d'Estudis Catalans, *Documents de la Secció Filològica III*, Barcelona, 1996, p. 22-37.

-Paraules començades per una paraula llatina o grega, sovint acabada en *-o* o *-i*: *dinosaure*, *audiovisual*, *dentífic*...

-Composts que comencen amb el nom d'un punt cardinal: *nord-americà*, *sud-est*...

-Composts formats per paraules catalanes: *ratapinyada*, *pocavergonya*, *cama-roja*...

-Composts repetitius i expressius: *xino-xano*, *tira-tira*...

-Numerals composts: *vint-i-u*, *dos-centè*...

-Noms composts amb adverbis o formats per una frase: *després-ahir*, *qui-sap-lo*...

-Derivats de grups de paraules: *maltempsada*, *comptecorrentista*...

-Composts manllevats d'altres idiomes: *dalai-lama*, *exvot*...

-Noms de lloc: *Coma-sema*, *Mont-roig*, *Vilafranca*...

Els principals factors que, com veurem, es tenen en compte a l'hora de posar guionet o no són:

-Que la unió dels elements d'un compost no produeixi confusió de comprensió i/o lectura: *cap-roig*, *cop-piu*, *esclata-sang*...

-La tradició en l'escriptura: *usdefruit*...

-No canviar la grafia, duplicant consonants inicials, de cap dels elements del compost, ja que poden aparèixer sols i no s'hi relacionarien: *vicesecretari*, *políticossocial*, *de soca-rel*, *penya-segat*...

Finalment, com a introducció, hem de tenir en compte que, a més d'establir si s'ha de posar guionet, no s'ha d'oblidar la qüestió de si duen accent els dos elements, només el segon o cap.

XX

Llinatges formats per noms d'animals

Seguint els comentaris sobre l'origen dels llinatges, trencam l'ordre que ens havíem proposat, per satisfer la petició que parlem dels llinatges que vénen del nom d'un animal.¹

Aquest tipus de llinatges, tenen l'origen en la relació entre un animal i una persona, per alguna semblança física o de comportament o la voluntat de transmetre alguna característica positiva de l'animal a la persona.

¹ F. de B. Moll, *Els llinatges catalans*.

A les Balears actualment hi ha pocs llinatges procedents de noms d'animal: *Aguiló* (diminutiu d'*àguila*), *Bou*, *Colom*, *Cunill*, *Gralla*, *Llabrés* ('cans llebrers' 'caçadors de llebres'), *Llop*, *Meix* ('vedell no desmamats'), *Moll* (nom d'un peix), *Mulet* ('mul petit'); *Porcel* ('porcell'), *Rossinyol*, *Rusiñol...*; *Sorell* (nom d'un peix), *Vadell* ('vedell').

Antigament eren més, perquè n'hi havia altres que s'han perdut: *Abella*, *Boch* ('mascle de la cabra'), *Boga* (nom d'un peix), *Ca*, *Cabrida*, *Capdebou*, *Falcó*, *Lleó*, *Llobet*, *Llops*, *Palaya* (nom d'un peix), etc.

De vegades, que l'origen del nom es recorda es pot veure en l'heràldica, en escuts que mostren, en el nostre cas, un animal (*Colom*, *Llabrés*, *Porcel*). En els casos en què s'ha oblidat l'origen del llinatge, de vegades s'ha representat en forma de jeroglífic, en els escuts anomenats per això *parlants* (com el d'*Alomar*, amb una ala damunt la mar). Per això trobam llinatges que no tenen l'origen en un animal i que en tenen un a l'escut (*Ripoll*, un poll; *Calafat*, *Cànaves* i *Canet*, un ca; *Cantallops*, llops; *Descós*, un ós). En algun cas, com *Cabot*, el llinatge no procedeix del nom d'un animal, un peix, sinó que hi coincideix i per això es troba un cabot a l'escut.

En el cas de *Porcel* tenim un cas de record de l'origen del nom (*porcell*) i de rebuig d'aquesta relació per part de qui n'és propietari, quan ha canviat modernament la manera de veure l'animal. El rebuig s'ha expressat canviant la manera d'escriure el llinatge i de pronunciar-lo. Aquest canvi té un origen personal i en algun cas se'n coneix l'autor: el poeta Bartomeu Rosselló *Pòrcel* va anar més enfora en la transformació i va mudar de lloc l'accent del seu llinatge, que convertí en *Pòrcel*, amb *o* oberta.

XXI El guionet (II)

Després de la introducció a l'ús del guionet fixat no fa gaire, avui podem començar a veure quines són les normes que s'hi apliquen. Avui veurem només quines paraules duen guionet i un altre dia quines o en duen:

S'escriuran amb guionet:

- 1) Els numerals composts: *vint-i-cinc*, *dos-cents*; *trenta-unè*.
- 2) Els mots composts que comencen amb un nom de punt cardinal: *nord-oest*, *sud-africà*.
- 3) Els composts repetitius i expressius: *xino-xano*, *daixo-daixo*.

4) Les paraules compostes manllevades d'altres llengües i no adaptades al català: *ex-libris*, *agnus-dei*.

5) Unes quantes paraules i expressions especials: *després-ahir*, *su-aquí*.

6) Els composts formats amb *no* seguit d'un substantiu o del pronom *res*: *no-violència*, *no-res*.

7) Els composts formats per elements de la llengua catalana que no siguin cultes si:

- a) les *r-*, *s-* o *x-* inicials del segon element es troben entre vocals: *cama-roja*, *esclata-sang*, *escura-xemeneies*, etc., i els seus derivats;
- b) sense guió pot resultar incompreensible el resultat de l'aglutinació dels seus elements: *cap-roig*; i
- c) el primer element du accent gràfic: *pèl-blanc*.

XXII Miquel dels Sants Oliver

El mallorquí Miquel dels Sants Oliver és un dels principals fills que han tengut les Balears. Va destacar com a historiador amb el menorquí Josep Maria Quadrado, i, amb Gabriel Alomar i Villalonga, va ser una de les principals aportacions al nostre àmbit cultural, com a ideòleg, a través del seu càrrec de director durant molts anys del diari «La Vanguardia», on destacà pel seu domini de la llengua castellana, com el citat Gabriel Alomar i Villalonga i també, en posicions ideològiques tal vegada encara més oposades, Antoni Maura. Políticament, a Mallorca, Oliver representa els intents de superació de l'etapa de la Renaixença, amb plantejaments nacionalistes menys subjectius, més racionals.

A part de tot això, Oliver va ser un notable poeta i la seva poesia té relació amb el seu principal interès que va ser la història. Per a ell la tasca de l'historiador era lluitar contra l'oblit, contra el pas del temps, des d'un sentiment d'enyorament però també amb una intenció de ser objectiu.

L'any 1898, esperonat pels progressos del catalanisme polític a Catalunya, va començar una campanya d'articles periodístics, publicats l'any següent a Palma en el llibre «La Cuestión Regional», que a molts els convendria avui llegir, per desvetllar Mallorca de la passivitat en què es trobava, a «La Almudaina», aquell periòdic que sis anys abans havia publicat a la seva portada i a tota pàgina, el sendemà mateix de la seva aprovació, les anomenades «Bases per a la Constitució Regional Catalana», a Manresa, programa del nacionalisme conservador català.

Miquel dels Sants Oliver, en aquells articles, que no han perdut gens d'actualitat, va definir, amb la seva lògica irrefutable i al mateix temps plena de passió, i amb els seus coneixements de la història i de les institucions europees i americanes contemporànies, quines havien de ser les reivindicacions del nacionalisme balearic i la seva necessitat, social, política, econòmica, lingüística, cultural i històrica.

Si abans hem citat Gabriel Alomar i Villalonga, hem d'esmentar una altra coincidència amb Oliver: tots dos varen haver de desenvolupar les seves principals activitats gairebé com a exiliats.

Les Balears aleshores estaven en mans del caciquisme que dominava la política espanyola de la Restauració monàrquica, una teranyina d'interessos i corrupció ofegadora del bé col·lectiu («No hemos podido salir, salvo contadas excepciones, de este triste dilema: o fulanismo o desnaturalización»), contra la qual aquests dos personatges es varen revoltar i contra la qual va presentar la seva alternativa federalista Miquel dels Sants Oliver, encara actual, fins i tot com a projecte d'organització de l'Europa de les Regions.¹

XXIII

Com pot fer més normal cadascú l'ús del català

Els ciutadans de les Balears més conscients de la necessitat d'avançar cap a la normalitat lingüística sovint es demanen què podrien fer perquè vagi més aviat.

Per la transcendència social de les seves decisions, el poder econòmic i el polític són els més responsables del procés de què parlam. Però la participació dels ciutadans com a individus en la normalització lingüística és indispensable, perquè no es pot delegar i no es podria arribar a la normalitat sense.

Què pot fer cada ciutadà per fer normal l'ús de la llengua del seu país insular? Podem distingir diferents àmbits. Un és el privat i podem començar-hi per la identificació personal nostra i dels nostres fills, usant el nom en català i posant-hi al registre civil i en els documents d'identitat, targetes de visita, bústia de les cartes, contestador del portal i nom a la porta del domicili. Oralment hauríem

¹ Encara és pertinent l'article de F. de B. Moll, *El millor homenatge a Miquel dels Sants Oliver*, recollit dins *L'home per la paraula*, Palma, 1974, p.148-150. Més recent és Damià Pons i Pons, *Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva (escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle XX)*, Barcelona, 2002.

d'identificar-nos en català i demanar que qui ens anomeni ho faci amb el nostre nom vertader.

També hem de començar a usar el català per escrit, a prendre les notes personals en la nostra llengua, si cal, apuntant-nos a un curset elemental i demanant-ne si no n'hi ha. Podem fer en català les noves etiquetes dels recipients i caps de casa; llegir diaris, revistes i llibres en català. Parlant, hauríem de contestar al telèfon i al contestador de la porta en principi en català. Escometre a tothom en principi en la nostra llengua i continuant usant-la sempre que l'interlocutor ens entengui.

El primer punt d'unió entre l'àmbit privat i públic són els centres d'ensenyament i podem demanar-hi per als nostres fills un ensenyament en català suficient per aprendre bé l'idioma.

També hauríem de fer servir sempre els nostres drets lingüístics com a consumidors, demanant en català els serveis i productes i la informació sobre la seva composició i maneig.

Hem de tenir en compte els nostres drets davant les institucions públiques, adreçant-nos-hi i demanant de ser servits en català, com una cosa normal; els mateixos funcionaris podrien col·laborar en grup en la normalització dins els seus llocs de treball.

En l'àmbit col·lectiu, es poden crear grups de normalització a les associacions, centres d'ensenyament i empreses, com a manera de promoure la modernització de l'entitat. Aquests grups haurien de començar comentant la legislació lingüística, les seves possibilitats d'aplicació al centre i demanar la seva millora. Haurien de continuar analitzant els usos lingüístics dins l'entitat, fins arribar a fer un pla, que podria incloure classes de català adaptades a les seves necessitats.

En el cas de les empreses, tot depèn del lloc que hi ocupem: com a treballadors, podem fer propostes i un seguiment a través dels òrgans de representació sindical: demanar cursos de reciclatge, demanar la retolació interna i externa en català, etc. Els sindicats poden demanar la millora de la legislació lingüística.

Com a directius, podem fer propostes o prendre decisions segons les nostres responsabilitats, sobre la imatge de l'empresa, sobre l'ús lingüístic intern i extern, amb els clients i proveïdors, sempre en relació amb tots els idiomes que usi l'empresa: administració, contractes, retolació de vehicles i edificis, externa i interna, atenció al públic, megafonia, publicitat, etc. Els estudis fets fins ara demostren que l'ús del català millora la imatge de les empreses.

Tenguem en compte que una llengua té el valor que li donen els qui la tenen com a pròpia i que la seva vida només consisteix en el seu ús efectiu i que d'aquí

ve el seu valor. Dit d'una altra manera, les llengües que serveixen són les que s'usen i les llengües són respectades i valorades només si els seus parlants les usen sempre. En l'àmbit públic, la demanda dels ciutadans és el principal motor de la normalització de l'ús de l'idioma.

XXIV Què noms?

Ens demanen les diferents maneres de demanar i dir el nom i també d'on surt *nòmer*, que és particular de Mallorca i Menorca.

Coneixem les següents maneres de demanar el nom en català; podem dir «com et dius?», «com et diuen?», «què et diuen» i «què noms?» i contestar: «jo em dic», «a mi em diuen» i «jo nom». També hi ha el verb *anomenar-se*, però no s'aplica a les persones («aquesta pedra s'anomena sal de moro»). En aquest darrer cas s'usen també les expressions, en tercera persona: «això es diu un mac», «a això li diuen un corb», però no s'usa *nòmer*.

Antigament hi havia l'expressió *haver nom*, que trobam ja a Ramon Llull, on, per exemple, al *Llibre de Meravelles*, llegim «havia un fill ... qui havia nom Fèlix». ¹ Al segle passat encara es demanava «Com haveu nom?», així com el capellà en el baptisme, (ho podem veure des del ritual mallorquí de 1601 fins als del segle XIX), demanava «Com haurà nom?», referint-se a l'infant. Modernament s'ha demanat també «Què haveu nom?».²

Nòmer procedeix de la pregunta referida a una tercera persona «què ha nom?», pronunciada «ka nom» i, després, «què nom», on «què ha» es va contreure en «què» i *nom* es va interpretar com una forma d'un verb *nòmer* (com *tem* és de *témer*) que realment no existia i que així es va crear.³

Molt modernament s'ha produït un encreuament entre *nòmer* i *dir-se*, influït pel castellà «como te llamas», i se senten la pregunta «*com te noms?» i la

resposta «*jo me nom», com si fos «*nòmer-se». S'ha de dir «com et dius», «com et diuen» o «què noms» i «jo nom», «em dic» i «em diuen».

XXV El guionet (i III)

Avui acabarem d'exposar les normés d'ús del guionet dins les paraules. Després d'haver-ne fet una introducció i d'haver explicat en quins casos es posa guionet, ara tractarem dels casos en què no se'n posa.

Aquest apartat és important també perquè hi ha una sèrie de paraules que fins ara s'escriuen amb guionet i que ara, per simplificar, ja no s'hi escriuran.

Ja no s'escriurà guionet darrere els prefixos *arxi-*, *bes-*, *ex-*, *per-*, *plus-*, *pre-*, *pro-*, *pseudo-*, *quasi-*, *sobre-*, *sots-*, *ultra-*, *vice-* que en podien dur: *arximilionari*, *bestia* ('germana de l'avi o de l'àvia', diferent de *bèstia*), *expressident*, *àcid periòdic*, *preromà*, *proxinès*, *pseudoprofeta*, *quasidelicte*, *sobreguaita*, *sotsgovernador*, *ultraconservador*.

Per tant, no s'ha de posar guió en:

- 1) mots amb prefixos: *vicesecretari*, *plusvàlua* (cal tenir en compte que no s'hi duplica la *r-* ni la *s-* inicial del segon element entre vocals).
- 2) composts amb el primer element acabat en *-o* o *-i*: *políticosocial*, *cardiovascular*, *dentilabial*, *indoxinès* (observau que tampoc no s'hi duplica la *r-* ni la *s-* inicial del segon element entre vocals i si la lletra inicial del segons és *x* no s'hi posa *i* davant).
- 3) composts ja adaptats procedents d'altres llengües: *exvot*.
- 4) composts d'elements no cultes en els quals la lletra inicial del segon element no és una *r-*, *s-* ni *x-* entre vocals: *sordmut*, *pocaverkonya*.
- 5) els derivats dels mots que duen guionet, quan la lletra inicial del segon element no és una *r-*, *s-* ni *x-* situades entre vocals: *percentatge*, *xiuxiuejar*.

Sobre l'accentuació de les paraules compostes cal tenir en compte que si el darrer element només té una síl·laba i és tònic, s'accentuarà gràficament si està precedit d'un guionet o si ja tenia accent: *no-res*, *vint-i-u*, *becfi*, *capgròs*; *subsòl*.

¹ Cita del DCVB.

² *El català en els rituals dels sagraments de la diòcesi de Mallorca (1516-1847)*, a cura de Gabriel Seguí i Trobat, 1994, pàg. 89, 90. Si es tractava del baptisme d'un adult li demanaven «Com voleu haver nom?» (p.92), «com hauràs nom?» (p.135). «*Parochus*. ¿Com haurá nom?» (*Ordo baptismi parvolorum*, 1810).

³ «Què ha nom?» es transformà en «què nom?» per reinterpretació després d'haver desaparegut aquest darrer ús del verb «haver» amb el valor de 'tenir'.

XXVI Els llinatges gentilicis

Continuant amb el tema de l'origen dels llinatges, parlarem d'aquells que són gentilicis, és a dir, que són formats per paraules que indiquen el lloc d'origen del primer membre de la família que el va dur. Avui parlarem dels que al principi estaven composts per la preposició *de* seguida del nom d'un lloc de fora de l'àrea lingüística catalana i un altre dia ens referirem als de fora d'aquesta àrea i als que són adjectius.

En molts d'aquests casos, el llinatge no indica que el primer que el va dur a les Balears vengués directament del lloc que aquest assenyala, sinó que, abans de venir, la família que el duia podia haver viscut, un temps indeterminat, a altres llocs. Més envant veurem els llinatges gentilicis procedents de Catalunya i com n'hi ha molts que allà també existeixen, per exemple, *Canyelles*, nom d'una població del Principat de Catalunya, en la forma castellanitzada *Cañellas* és el llinatge d'un polític de les Balears i d'un de Catalunya.¹

Això vol dir que els llinatges que indiquen la població d'origen es creen per indicar el lloc d'origen de la persona també quan aquest no era gaire enfora. Per això a Mallorca hi ha els llinatges *Caimari* i *Deià*.²

Com hem dit, els llinatges gentilicis formats per un topònim o nom de lloc al principi s'unien al nom de pila amb la preposició *de*, com es pot veure a la documentació antiga (Antoni de Canyelles, per exemple); això demostra que en aquest cas el llinatge es posava per distingir qui el duia a través d'una característica tan important com és el seu origen geogràfic. Més envant, però, es va perdre la preposició *de*.

Durant els segles de població de les Balears, després de la conquesta de Jaume I, aquest sistema de crear llinatges va ser molt útil, perquè va coincidir amb un temps que no totes les famílies en tenien.

Això també vol dir que, a llocs diferents, persones sense relació de parentiu podien adoptar el mateix llinatge gentilici i, per tant, la coincidència en el llinatge no indica cap relació més que el mateix origen geogràfic.

¹ Es refereix a Gabriel Cañellas i Anton Cañellas.

² Com a topònim escrivim sempre *Deià*. El medievalista Antoni Mas parla dels cognoms formats a partir de «topònims d'alqueries i rafals anteriors a la Conquesta catalana adoptats per colons que s'establiren en aqueixes terres: Beniamar, Binitareff, Binimelis, Bunyola, Caimari, Deià, Femenia, Fornari, Maimona, Mesquida o Moscarl.», A. Mas i Forners, *Ruptura i continuïtat antroponímica i toponímica (1229-1350)*, dins *Homenatge a Guillem Rosselló*, 2002.

Són alguns llinatges existents a les Balears formats per noms de llocs de fora de la nostra àrea lingüística els següents:

Arbona: nom de *Narbona*, ciutat occitana pròxima a la frontera catalana; aquest nom s'ha entès com si fos *n'Arbona*, amb un article personal com el de davant «n'Antònia» i per això s'ha perdut la *n*.

Nigorra: de *Bigorra*, nom d'una comarca de Gascunya; Carrió: sembla procedent de la ciutat castellana de *Carrión*;

Marimon: tal vegada del topònim francès *Miremont*; Morlà: per ventura del lloc anomenat *Morlan*, en el comtat occità de Bearn;

Palerm: nom de la capital de Sicília; Plovins: del nom de la ciutat francesa de *Provins*; Tolosa: nom de la capital històrica d'Occitània; Tugores: de *Togores*, nom d'un castell de Bearn, a Occitània. etc.

XXVII Autoescola, telescopi...

Avui parlarem d'un detall de l'ortografia que ha canviat no fa gaire, es tracta de la «e» que de vegades es posa a les paraules compostes o derivades davant el segon element quan comença per «s» seguida de consonant, per exemple *inscriure*, *infraestructura* o *poliesportiu*.¹

La major part d'aquestes paraules són neologismes, és a dir, paraules noves, pròpies del llenguatge científic i tècnic. La majoria són formades amb dos elements presos del llatí o del grec que, en el cas del segon, ja començava amb «s» més consonant en aquestes llengües i no s'hi afegeix cap «e» (*circumspecte*, *constel·lació*, etc.).

Un cas semblant en què tampoc no s'afegeix cap «e» davant la «s» seguida de consonant és el de les formes d'origen llatí o grec que no eren, però, paraules en aquestes llengües sinó elements de paraules i que s'han emprat en català per fer-ne paraules derivades seguint les normes del mateix llatí i grec (*telescopi*, *astigmatisme*, etc.).

En aquests dos casos que no s'introdueix aquesta *e* el motiu per què no es fa és que el català adapta en conjunt els dos elements que formen cada paraula composta i no cadascun per separat.

¹ «L'ús del guionet en l'escriptura dels mots formats per composició o per prefixació», Institut d'Estudis Catalans, *Documents normatius 1962-1996 (amb les novetats del Diccionari)*, Biblioteca Filològica, XXXII, Barcelona, 1997, p. 17-22.

Només hi ha una excepció a aquesta norma, es tracta del cas de les paraules compostes que tenen el primer element culte corrent en català i el segon que és semblant a un d'existent en català: *infraestructura*, *semiesfèric* (però *hemisfèric*, derivat d'*hemisferi*), *subespècie*, etc.

En les paraules compostes formades per dos elements d'origen català o amb un de català i una altre de llatí o grec sí que hi ha una «e» davant el segon quan aquest comença amb una «s» seguida de consonant (*benestar*, *telespectador*, etc.).

Podem distingir-hi diferents casos:

a) Quan els dos elements són d'origen català: *guardaespatles*, *barbaespès*, etc.

b) Quan el primer element és un prefix culte, és a dir, d'origen llatí o grec, molt freqüent en català, com *anti-*, *in-*, *infra-*, *macro-*, *poli-*, *contra-*, *tele-*, etc.: *antiesportiu*, *telespectador*, *inestable*, *contraespionatge*, *autoescola*, *autoestop*, *monoesquí*, etc.

En tot cas, aquestes paraules que comentam quasi sempre són cultes, d'ús molt especialitzat i que, per tant, només han d'aprendre en els seus estudis els qui les fan servir correntment. En els exemples hem posat les més freqüents en el llenguatge no especialitzat que han canviat de manera d'escriure.

XXVIII

Altres llinatges gentilicis

Continuarem amb el tema dels llinatges que tenen relació amb l'origen geogràfic d'una família. L'altre dia vàrem veure els que consistien en el nom mateix del lloc de procedència, o topònim, i en concret dels topònims de fora de la nostra àrea lingüística.

Uns altres llinatges que tenen el mateix valor però que estan formats d'una altra manera són els més pròpiament anomenats *gentilicis*. Es tracta dels que pròpiament són adjectius que relacionen amb un lloc el nom que complementen.

Són alguns llinatges gentilicis existents a les Balears avui en dia els següents: *Alemany* ('d'Alemanya', bona mostra de la forma correcta del nom del país d'origen), *Bibiloni* ('de Babilònia', tal vegada, perquè sembla que també podria ser un nom d'origen àrab); *Biarnès* ('de Bearn, regió occitana dels Pirineus'), *Borguny* ('de Borgonya'), *Català* ('de Catalunya o, antigament, d'un altre país de llengua catalana'), *Cerdà*, *Sardà*... ('de la Cerdanya, comarca pirinenca que va

pertànyer a la Corona de Mallorca', segurament relacionat amb el nom d'un ball típic català); *Guasch*, *Guasp* ('basc'; així com el llatí VASCONIA ha tornat Gascunya, igualment el llatí VASCO ha donat Guasc); *Genovart* ('de Gènova'); *Llompart* (tal vegada 'llombard', 'de Llombardia'); *Pocovi* ('de Poitou, ciutat i regió francesa'; és una forma molt evolucionada i que presenta moltes variants que no podem explicar aquí); *Pizà* ('de Pisa, ciutat d'Itàlia'); *Sard* ('de Sardenya'); *Cerdó* (tal vegada, diminutiu de *sard* 'de Sardenya' o diminutiu format a partir de Cerdà, 'de la Cerdanya'); *Tolrà* ('tolosà, de Tolosa, capital del Llenguadoc, regió d'Occitània'), etc.¹

Finalment, convé dir que, com que després de segles de transmissió, la sang dels qui tenen un llinatge d'aquests ja s'ha mesclat prou perquè no hi quedi cap gota del seu lloc d'origen, aquests llinatges tenen valor històric, sociològic, però res pus. Més que la transmissió de cap tret genètic, importen els valors humans, la cultura i la llengua, que sí que es transmeten generacionalment mantenint una tradició i un caràcter familiar.

XXIX

Més punts en comú entre Mallorca i el País Valencià

Entre els països de la nostra mateixa llengua, hi ha moltes coses en comú més que l'idioma, però a vegades ens pensam que són exclusives nostres o ni tan sols no en tenim consciència o coneixement. Aquest patrimoni sovint és comú només a una part del territori, així com la mateixa sardana o els castellers no són típics de tota Catalunya.

Dins l'idioma, això també passa amb el vocabulari no bàsic, com hem tractat altres pics, de manera que hi ha paraules que avui en dia són típiques valencianes, o de part de València, i de les Balears, o d'una de les illes.

Fora de l'idioma, és típic valencià el joc del truc, amb el mateix nom, que com tothom sap també és ben mallorquí.

Però hi ha un altre joc que avui en dia uneix el País Valencià i Mallorca, el joc de pilota, conegut sobretot pel nom del lloc on es juga a València i on es jugava a Mallorca, el *triquet*, antigament dit a l'illa *triquet de la pilota*.

¹ És possible que vengui de Niça *Niçard*, cognom medieval de l'autor del retaule de Sant Jordi de la Confraria de Sant Jordi, ara al Museu Diocesà de Mallorca. *Gaieta* ve de Gaeta, nom d'un port italià.

A Mallorca, es diu triquet de la pilota a un lloc tancat on es juga a pilota, encara que també es pot jugar al carrer, on hi hagi grans parets llises, com les de les façanes de les esglésies. El joc consisteix a impulsar una pilota amb una mà contra una paret o a superar una reixa horitzontal de la paret, de manera que l'oponent no la pugui tornar de la mateixa manera abans que boti dues vegades en terra.

Segons l'arxiduc Lluís Salvador, la pista feia 3 metres de fons, com a mínim per 10 d'amplària, com a màxim. A la paret hi havia una línia paral·lela al sòl a 1 metre d'altària, per damunt de la qual havia de pegar la pilota.¹

i jugaven dos equips d'una, dues o tres persones cadascun, es perdia amb 12 faltes i el públic podia posar petites missions a favor d'un equip o de l'altre.

Referint-nos a Mallorca, al segle passat hi havia un triquet a Alcúdia i uns quants a Palma, on també es jugava al carrer, per exemple, encara en el nostre segle, al raval de Santa Catalina.² Fa prop de deu anys varen enderrocar a Inca un edifici inclòs en el catàleg d'edificis de valor historicoartístic de la ciutat, on hi havia una sala anomenada *triquet*.³

Aquest triquet d'Inca tenia unes mides de 45 a 60 m de llargària per 8,5 a 11 d'amplària, com els triquets valencians, i, també com a València, tenia unes grades a un costat, on podia rebotar la pilota, i llotges a un cap per al públic.

La manera de jugar a Inca era semblant a la valenciana, ja que s'hi jugava a «escala i corda» (passant la pilota per damunt una corda alçada que divideix el camp transversalment), «a rebot», «a raspall» i a «raspallot» (recollint la pilota si redola fent servir la mà de pala, naturalment embolicada).

A Mallorca l'afició a aquest joc venia d'enrere. Es va haver de prohibir jugar a pilota a les parets de la Llonja (1452),⁴ a Palma hi havia l'any 1595 un *triquet*

¹ Lluís Salvador d'Àustria, *Costumbres de los mallorquines. Artesanía y folklore*, Palma, 1981, p. 110.

² Juan Santaner Marí, *Historia del Arrabal de Santa Catalina*, Mallorca, 1987, p. 110.

³ Tal volta es tracta del triquet esmentat en els protocols notariais: «carrer d'en [sic] triquet d'en Balla», Inca, 1588, ARM, P, R-636. «carrer dit del triquet d'en Balla», Inca, 1591, ARM, P, R-637. «plasa davant el triquet de la pilota», Inca, 1597, ARM, P, R-635. «al triquet d'en Balle», Inca, 1598, ARM, P, R-632, s.f. «carrer del triquet d'en Balla», Inca, 1602, ARM, P, R-636. «prop lo triquet d'en Balla», Inca, 1603, ARM, P, R-633, s.f. «carrer dit lo triquet d'en Balle», Inca, 1652, ARM, P, R-1062, f. 415r. «carrer del triquet d'en Balle», Inca, 1720, ARM, P, N-726, f. 476r.

⁴ També s'hagué de prohibir el joc dins la Llotja el mateix any 1452 (E. Pascual, *Pregons curiosos*, BSAL 5, p. 279). La primera referència és de 1450, sobre abusos en el joc a llocs públics a Sóller (J. Rullan, *Historia de Sóller I*, p. 397, citat pel DCVB). En el segle XX el joc a Mallorca s'anomena *passada* (pilota passada) (Vicenç Ribas Moranta, *El joc de la pilota a Mallorca*, treball de camp de l'assignatura «Cultura popular», UIB).

de la pilota, el segle XVII el carrer de Valero es deia *carrer del Triquet de la Pilota* i el 1864 encara s'hi deia.⁵

El joc de pilota es troba al País Basc, però no procedeix d'allà ja que el vocabulari que usen allà per jugar-hi (p.e. *pelotari*) no és d'origen basc sinó romànic. De fet, el joc de pilota estava molt estès per Europa ja a l'Edat Mitjana.⁶

Si encara hi ha ningú a Inca o enlloc més que recordi els detalls de les normes del joc de la pilota li agrairiem que volgués informar-nos-en, perquè seria ben positiu restaurar el joc. Una altra proposta és d'organitzar concursos de truc valenciano-balears i, més envant, de pilota si es restaurava a les Balears el joc, ja que, d'acord amb la seva popularitat i autenticitat, són jocs que tenen com a pròpia la llengua catalana.⁷ - (22/07/96)

XXX

El caràcter segons el llinatge

Els llinatges solen venir de malnoms que es combinen amb el nom de pila. I els malnoms fan referència a característiques dels qui els porten o a circumstàncies que hi tenen relació.

⁵ Antoni Pons, *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, Mallorca, 1949, p. 305; «està a las casas den Callar del Triquet de la pilota» (1595), BSAL III, p. 191, citat pel DCVB; G. Biliboni, *Els noms dels carrers de Palma*, Palma, 1983, p. 80. Vegeu-ne més referències històriques: «vingué la Riera amb tanta abundància que (...) entrà per el Triquet de la pilota» (1635) (al costat del Mercat Vell, Palma), A. Pons, *Historia de Mallorca VI*, p. 118. «ni tenim ja triquet de la pilota, com ara fa coranta anys» (1881), «L'Ignorancia» 103, p. 1. Als protocols notariais, les següents referències: «carrer del triquet de la pilota», Palma, 1651, ARM, P, G-334, f. 189r. «carrer del triquet», Palma, 1646, ARM, P, Gaspar Mulet, f. 362r. «carrer del triquet de la pilota», Palma, 1654, ARM, P, Notari 648, f. 243r. «carrer del triquet de la pilota», Palma, 1658, ARM, P, Notari Llorenç Busquets, f. 277 i 311r. «carrer del triquet de la pilota», Palma, 1667, ARM, P, A-605, f. 296r. «carrer de lo triquet de la pilota», Palma, 1679, ARM, P, M-1652, f. 256r. «carrer del triquet de la pilota», Palma, 1680, ARM, P, V-198, f. 11r. Vegeu també D. Zaforteza y Musoles, *La Ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico*, 5 vol., Palma, 1953-1960. També n'hi ha referències medievals a la literatura: «Curial tot lo jorn jugava pilota dauant lo palau», *Curial e Güelfa*, citat pel DCVB. «tenir los camins com un triquet de jugar á bolla», «El frare cattador», «Semmanari Constitucional, polític i mercantil de Mallorca», (28-4-1821, p. 170-175).

⁶ Joan Coromines, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*.

⁷ Fa uns quants anys que la televisió valenciana transmet partides de pilota valenciana de la modalitat d'escala i corda. Triquet és un mot que s'hauria de difondre aplicat al que s'han anomenat *bitlles*: *triquet de bitlles*.

Els següents llinatges que trobam a les Balears tenen l'origen en el caràcter atribuït als primers que els varen dur i sovint no necessiten cap explicació.

Amorós ('que mostra el seu amor'), *Bauzà* (segurament de l'occità *bauzan*, que volia dir 'enganyós, enganyador'), *Bufl* ('bon fill'), *Bonafè*, *Bonet* (del diminutiu de *bo*), *Bonnín* (*bon nin*), *Clar* (referit a la manera d'expressar-se), *Cortès* ('que actua amb cortesia'), *Dolç* o *Dols* ('de caràcter suau'), *Ensenyat* ('educat'), *Estrany* ('rar, de caràcter esquiu'), *Fener*, *Faner* ('feiner, treballador'), *Franch* ('sincer', 'lliure'), *Manera* (femení de *maner*, 'simple, mans'), *Moll* ('blan, transigent, condescendent', si no fa referència al nom d'un peix), *Picany* ('que té picardia', llinatge de l'esposa de Ramon Llull), *Suau* ('de tracte amable'), *Valent*, etc.- (22/07/96)

XXXI

Llinatges que són noms de lloc catalans

Entre els llinatges formats indicant l'origen geogràfic dels primers que els varen dur i que els varen transmetre als seus fills, n'hi ha uns que consisteixen en el topònim o nom del lloc directament i no en adjectius formats a partir d'aquest nom. Ara toca parlar dels que són noms de lloc de l'àrea de llengua catalana.

Quan ha coincidit el moment de la formació dels llinatges amb el de la repoblació d'un territori, aleshores un dels recursos més típics que s'hi han emprat per anomenar la gent ha estat la referència al lloc d'origen.

La colonització de la Catalunya Nova i de les Balears, per aquest ordre, es va produir durant un període en què es formaven encara llinatges. La Catalunya Nova es va poblar des de la Vella i les Balears, des de la Catalunya oriental i, sobretot, nord-oriental, per això molts dels llinatges d'aquells llocs mostren la procedència dels pobladors.

I per això mateix, a les Balears i al Principat de Catalunya trobam uns mateixos llinatges procedents de topònims: uns d'arribats directament a les Illes des del lloc d'origen a què es refereixen i altres d'arribats indirectament passant per la Catalunya Nova. Un exemple és el llinatge *Canyelles*, que es troba tant a les Illes Balears com al Principat.

Si fes falta cap prova de l'origen geogràfic d'aquestes llinatges, n'hi ha una de ben evident: als segles XIII i XIV molts anaven precedits de la preposició *de*. Fins i tot la presència d'aquesta preposició serveix per saber que alguns llinatges

procedeixen de topònims i no de noms comuns: de Torres, de Tallada, de Canals, de Puig, de Riba, de Planes, de Quart, de Mates, de Galiana, etc.¹

Mirant, per exemple, l'índex de noms del catàleg dels pergamins de l'arxiu de Pollença, trobam els següents llinatges, alguns de desapareguts, que són noms de lloc de Catalunya: Agramunt, Alenyar, Alzamora, Amer, Balaguer, Barceló (masculinització de Barcelona), Bisbal, Campllong, Canyelles, Cardona, Estelrich (d'Hostalric), Girona, Granollers, Lleida, Llinars, Lloret, Llofriu, Menargues, Manresa, Martorell, Montcada, Montblanc, Montserrat, Moyà, Olesa, Palafrugell, Perelló, Perpinyà, Puigdorfilà, Rexach, Reus, Rosselló, Sansaloni (Santceloni), Sitges, Cervera, Tàrrega, Tarragó (masculinització de Tarragona), Terrassa, Ullastret, Valls, Vanrell (el Vendrell).²

Qui vulgui saber més coses d'aquesta qüestió pot consultar el conegut estudi d'Antoni M. Alcover «Per què serveix la Toponímia», escrit, en paraules seves, per demostrar «la procedència catalana de la gran part de la població mallorquina», que havia expressat en el sermó del dia de la Conquesta de l'any 1904.³

Joan Rosselló i Josep A. Vidal en l'estudi sobre «La incidència de la toponímia catalana sobre els llinatges de Mallorca» presenten un milenar de llinatges, molts de ja desapareguts, procedents de noms de lloc. La immensa majoria corresponen a llocs de Catalunya i, més en concret, de la zona del català oriental. Aquest origen dels repobladors de Mallorca explica les principals característiques del català parlat a Mallorca.⁴ (29/07/96)

¹ Joan Miralles i Monserrat, *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, IEC, Barcelona, 1997.

² Joan Rosselló Lliteras, *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Pollença*, Consell Insular de Mallorca, Palma, 1985.

³ A. M. Alcover, *Per que servex la Toponímia*, BDLLC II, 225-287 i 345-378. El sermó serà publicat de bell nou pel Centre d'Estudis Teològics de Mallorca com a apèndix a la conferència d'Antoni I. Alomar Mossèn Antoni M. Alcover i Ramon Llull, de l'any 2001.

⁴ J. Rosselló-J.A. Vidal, *Incidència de la toponímia catalana sobre els llinatges de Mallorca*, Publicacions de l'Arxiu Diocesà, Palma, 1982. Antoni Mas i Forners, "Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la Toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels "repobladors" de Mallorca (segles XIII i XIV)", dins *Mayurqa*, 26, UIB, Palma, 2000, p. 125-143.

XXXII Les parts de les vies de circulació

Ens demanen que parlem dels noms de les parts de les vies de circulació. Com a introducció podem dir que no faria falta parlar-ne si les autoescoles preparassin normalment els seus alumnes en català, per pròpia iniciativa o perquè els alumnes ho demanassin, ja que els exàmens per obtenir el permís de conduir vehicles es poden fer en català i hi ha material adequat publicat per a la preparació.

Les parts de la via on circulen els vehicles és la *calçada*. Pot estar dividida en dues parts, o zones, longitudinalment, dreta i esquerra, segons el sentit o direcció de la circulació. Cada part de la calçada on pot circular una filera de vehicles que no siguin motocicletes s'anomena un *carril*, de manera que cada calçada pot tenir un o més carrils, separats per *línies contínues* o *discontínues*.¹

Hi ha carrils per entrar a una via, calçada o carril de circulació ràpida o per sortir-ne, anomenats, respectivament, *carrils d'acceleració o entrada* i *carrils de desceleració*. Hi ha carrils per a determinats vehicles.

La calçada està separada de la resta de la via per una línia, real o imaginària, anomenada *vora de la calçada*. La *vorera*, en canvi, és la zona longitudinal al costat de la via, elevada o no, per al trànsit de vianants, la qual si és elevada es diu *voravia* i aleshores està separada de la calçada per una *vorada* (cast. *bordillo*).

La *vorera d'emergència* (cast. *arcén*) és la zona contigua a la calçada no destinada als vehicles sinó en casos excepcionals o d'emergència. L'eixamplament de la calçada per immobilitzar vehicles sense que interceptin el trànsit s'anomena un *apartador*. El *voral* (cast. *arcén*) és la franja de la plataforma d'una via interurbana a la dreta de la *vorada*, usada secundàriament per donar un marge de seguretat als vehicles i per circular els vianants.

La part que separa les calçades de sentit contrari i que no està destinada a la circulació és la *mitjana*.

Als costats de la calçada hi pot haver *barreres de seguretat*. La zona que recull l'aigua de la pluja a cada banda de la via és la *cuneta*.

¹ Vilarió i Casalinas, F. [ed.]. *Diccionari de carreteres: català, castellà, francès, anglès*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona, 1991. 351 p., Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques; Termcat, Centre de Terminologia. *Diccionari visual de la construcció*, Barcelona, 2000.

La zona, normalment pintada, dins una calçada que fa la funció d'encarrillar els corrents de vehicles es diu *illa*.²- (29/07/96)

XXXIII El llenguatge infantil mallorquí

Com a entreteniment d'estiu, volem transcriure avui una mostra del llenguatge infantil del segle passat que va publicar, mig de bon de veres mig rient la popular revista «L'Ignorancia» amb el títol «Altre diccionari» i el pseudònim «Un viudo amb sis infants», per completar de manera humorística els diccionaris que aleshores s'estaven publicant al país.¹

Els lectors podran comprovar que, per l'origen de la seva forma, es tracta d'unes expressions pròpies de la vida dels infants i de les seves capacitats. Sovint són onomatopèiques (que volen reproduir amb el seu so un so relacionat amb el que representen, com *bub-bú* 'ca' o *qui-qui* 'gall', *mu* 'bou') i sempre són formades per les consonants més fàcils de pronunciar pels infants (és a dir, les nasals *m, n, ny*, i les oclusives *p, b, d, t, c*). Igualment es refereixen a conceptes elementals del llenguatge que s'usa amb els infants, referit a les seves principals activitats (l'alimentació, el son, els moviments i caigudes, els jocs i les principals impressions, bones i dolentes), i als altres essers vius (els membres de la família i animals domèstics).

La majoria encara són corrents, però podem comprovar que n'hi ha que han canviat (ta-tà l'hem conegut castellanitzat en *ta-tano*, per exemple; *te-tei* per *teta*

² A més dels senyals pintats en la calçada, hi ha els senyals aeris. Al centre de la ciutat de Palma encara es conserven en algun cantó restes dels senyals primitius pintats l'any 1884 que consistien en un carro amb una bístia mirant en el sentit de circulació del carrer. Vegeu la següent notícia a les «Xeremiades» de la revista «L'Ignorancia»: «Donam les gràcies a n'es nostro Ajuntament per have ates a lo que li demanavem y have determinat s'entrada y sa sortida des carruatges dins els carres estrets, de modo que no;n pugan passa qu'en una sola direccio o sentit. Ja han acabat ses bregues des carretes y fregades de roda pe ses cases y altres cosas des mateix genero.

Ara falta emperó que per medi de prego o de crida o d'anunci dins els diaris, se pos en coneixement d'es carretes sa determinacio presa, perque molts aximateix ne passen en contrasentit y si los diuen Que no has vist es cavallet pintat en es canto cap ahont mira contesta, que may mira a sa paret, y que no sap res.», «L'Ignorancia», núm. 288, 13 de desembre de 1884, p. 3.

¹ «Altre Diccionari», «L'Ignorancia», num. 22, 15 de novembre de 1879, p. 3.

'al lota que guarda un infant'), han desaparegut o s'han substituït per altres d'origen forà (*bab-bab* o *pap-pap* i *mam-mam* o *ma-mai*, substituïdes pels d'origen francès *pa-pà* i *ma-mà*; *ni-ní*, pel castellà *ne-ne*; *pe-pena* pel castellà *ca-ca*) encara que és difícil dir-ho perquè són expressions d'ús privat i deuen variar no tan sols localment sinó també familiarment.

D'altra banda, l'aparició de les guarderies, sovint amb personal no catalanoparlant o que parla en castellà als infants de família catalanoparlant, hi deu haver provocat canvis, perquè cada idioma té el seu propi llenguatge infantil, encara que sigui referit a les mateixes activitats i d'estructura fonètica semblant.

No cal insistir en la importància d'aquestes expressions, amb les quals els adults comencen a introduir activament els infants en l'ús de la llengua. Formen el llenguatge d'un grup social definit per l'edat, un cronoclecte, però no és d'origen infantil, encara que s'adapti a les possibilitats dels infants, sinó creat pels adults i és superat quan l'infant comença a desenvolupar més el llenguatge. És oral i no se sol trobar en els diccionaris perquè els infants, naturalment, no els consulten, per això és interessant el següent recull per als qui estan en contacte amb infants, o hi han estat, que som tots.

Vet-aquí la llista de 1879, descomptades les expressions citades:

Am-am 'menjar, badar la boca'

Aaaai! 'joquet, moixonía'

A-ai! amenassa o avís de perill

Be (amb vocal neutra, la de *pes*) 'besada'

Beee 'xotet'

Bo-bò (amb dues *o* obertes) 'una llepolia'

Co-cou (amb *o* oberta) 'cuina' (d'aquí l'expressió «veciat de co-cou»)

Dins-dins 'doblers' (segurament «dincs-dincs», onomatopeia del so metàl·lic)

El-è 'proveir-se'

Gug-gú 'moixonía'

Hi-hiii 'porcelleta'

Lu-lu-lu 'indiot'

Ma 'germà' (acurçament evident)

Ma-mau 'por'

Me (amb *e* tancada) 'aigua'

Fer no-nó 'dormir'

Nou-nou (amb *o* oberta) 'vestit'

Meu (amb *e* oberta) 'moix, gat'

Nyema-nyema (amb vocal neutra) 'menjar' (com «fer nyem-nyem»)

Nyeny-nyeny 'porc'

Oh-oh 'una cosa polida, maca'

Oi-oi 'mal, dolor'

Pum 'sucot o caiguda'

Pum-pam 'escopeta'

Piu-piu 'aucell'

Tac-tac 'pegar'

Tas-tà 'aguantar-se dret'

Taaat 'guaitar'

Tai-tai 'ganivet' (de «tall»)

Te-tei 'al lota, mainadera'

Ti-tit 'aucell'

Ti-tita 'carn' (de «tita», reducció de «petita») emprada per cridar les gallines per donar-los menjar)

Xim-xim 'música' (onomatopeia).- (05/08/96)

Índex

Presentació	5
L'article «mallorquí» a Catalunya.....	7
L'accentuació distintiva.....	11
El català modern, obra de mallorquins	15
Evitau «eviteu».....	17
Caterina, Eulàlia, Elisabet... ..	20
Més vocabulari pasqual.....	24
Les «Rondaies Mallorquines», una primera eina normalitzadora	28
Pago - paó.....	31
Què significa que una paraula no sigui al diccionari?.....	33
L'Associació per la Cultura de Mallorca	35
«Que vol res pus?».....	36
Homenatge a Maria Antònia Salvà.....	38
L'indiot i el blat de les Índies	39
Josep Mascaró Pasarius (1923-1996).....	40
Canvis del nom de pila segons el text?.....	42
Volen dir res, els llinatges?	44
Un personatge mai prou conegut: Lull	46
Noms de fruits i fruites	47
Les noves normes d'ús dels guionets.....	48
Llinatges formats per noms d'animals.....	49
El guionet (II).....	50
Miquel dels Sants Oliver.....	51
Com pot fer més normal cadascú l'ús del català.....	52
Què noms?.....	54
El guionet (i III)	55
Els llinatges gentilicis	56
Autoescola, telescopi... ..	57
Altres llinatges gentilicis.....	58
Més punts en comú entre Mallorca i el País Valencià	59
El caràcter segons el llinatge	61
Llinatges que són noms de lloc catalans.....	62
Les parts de les vies de circulació	64
El llenguatge infantil mallorquí	65